

Малкъар адабиятны мурдорун салгъан Мечиланы Кязимге - 155 жыл

Шабат кюн, 2014 жылны 8-чи ноябри

№№ 219-220 (19641)

Багъасы 15 сомду



ЗАМАН



Газета издаётся на балкарском языке с 1924 года

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ
ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА
КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

«Къабарты-Малкъар Республиканы кырал күүлукъларында ишлегенлени ахча саугъаларыны эмда Къабарты-Малкъар Республиканы кырал гражданд күүлукъларыны хакъларыны юсюнден»
Къабарты-Малкъар Республиканы Президентини 2007 жылда 20-чы июльда чыгъарылгъан
47-УП номерли Указына тюзетиуле кийириуню юсюнден
Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны

УКАЗЫ

1. «Къабарты-Малкъар Республиканы кырал күүлукъларында ишлегенлени ахча саугъаларыны эмда Къабарты-Малкъар Республиканы кырал гражданд күүлукъларыны хакъларыны юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Президентини 2007 жылда 20-чы июльда чыгъарылгъан 47-УП номерли Указына (1-чи номерли къошакъ) «Къабарты-Малкъар Республиканы кырал күүлукъларында ишлегенлени ахча саугъаларыны эмда Къабарты-Малкъар Республиканы кырал гражданд күүлукъларыны хакъларыны юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Президентини 2012 жылда 16-чы августда чыгъарылгъан 117-УП номерли Указын эмда «Къабарты-Малкъар Республиканы кырал күүлукъларында ишлегенлени ахча саугъаларыны эмда Къабарты-

ты-Малкъар Республиканы кырал гражданд күүлукъларыны айлык хакъларыны юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Президентини 2013 жылда 31-чи октябрде чыгъарылгъан 167-УП номерли Указын эсге алыу бла быллай тюзетиуле кийирирге:

а) «Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председателини биринчи орунбасары 18010» дегенни орунуна «Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председателини биринчи орунбасары 20141» деп жазаргъа;

б) «Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председателини биринчи орунбасары 16770» дегенни кетерирге.

2. Бу Указанга къол салынган кюнден башлап кючюне киреди эмда 2014 жылда 18-чи сентябрден келген праволу ишледехайырлангъады.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысы
Нальчик шахар, 2014 жылда 5-чи ноябрде, №225-У

Ю. КОКОВ

Правительство

«КъМР-ни сыйлы къутхарыучусу» деген ат тохташдырыллыкды

КъМР-ни Правительствосуну кезиулю жыйлыуунда кырал финансконтрольну бардырыуню юсюнден бегим къабыл кёрюлгенди эмда «Спартак-Нальчик» футбол клубну акцияларын республиканы иелигине сатып алыргъа ыразылык берилгенди. Битеу да бирге жыйырмагъа жууук бегим къабыл этилгенди. Кенгешни Правительствону Председатели Мусукланы Алий бардыргъанды.

Биринчиден, «КъМР-де жамауат (кырал эм муниципал) финанслагъа оную этуу жаны бла кырал информация системаны юсюнден» бегим сююлгенди. Финансла министрни къуллугун толтургъан Къалабекланы Азамат айтханга кёре, система 2006 жылдан бери ишлейди. Аны бла кырал учурденила хайырланадыла-тёрт мингге жууугъу. «Финансла жаны бла келишимле аны юсю бла этиледиле», - дегенди ол.

«Информатизация эм информация системаланы юслеринден» федеральный законна тийишлиликде уа быллай системала кырал эсепге салыныргъа тийишлидиле. Бу бегим да ол мурат бла жарашдырылгъанды.

КъМР-ни Финансла министрствосу ич кырал финансконтрольну бардырыргъа эркинди. Жыйлыуда аны низамы къабыл кёрюлгенди. Къалабекланы Азамат айтханча, документте министрствону жууапылыгында болган организациалада тинтиу ишлени бардырыуню эмда даулашла чыкыгъан заманда аны кетериуню жорукълары бардыла. Бегимге жорукъларга сыйынмагъанланы республиканы сейирлерин къоруулар мурат бла сюдге берирге эркин болгъаныны юсюнден статья да кийрилгенди.

КъМР-ни бир-бир законларына торлениуле кийрилгенди. Экономиканы айнытуу министрини къуллугун толтургъан Ольга Белецкаяны айтханча кёре, ала инвестиция ишни бардыргъан

бизнесменлеге кырал тутучулукъ этуу жаны бла мадарланы тап халгъа келтир мурат бла этилгенди.

«Спартак-Нальчик» профессионал футбол клубну къошакъ халда чыгъарылгъан акцияларын республика сатып алыргъанды: битеу да бирге 260 минг акция. Аланы хар бирини да багъасы жюз сомду. «Алай бла футбол клубха 26 миллион сом тошерикди. Ол команданы ырыскы-техника базасын игилендирге онг берлик эди. Клубну акцияларыны 98 проценти уа республиканы иелигиндедиле», - дегенди КъМР-ни жер эмда ырыскы бла байламлы халланы министрини къуллугун толтургъан Анна Тонконог.

КъМР-де агъачланы реестрин бардырыу жаны бла ведомствала аралы комиссия къуралады. Табийгъат байлыкъла эм экология жаны бла министр Газаланы Мухтарны айтханча кёре, комиссия агъачланы чеклерин белгилерге, аланы илерин шарт тохташдырыргъа борчлуду. «Бююнюлукде муниципалитетлени араларында агъачланы олуешу жаны бла даулашла кёндюле. Комиссия ишин тамамласа уа, аланы кетерирге онг боллукъду», - дегенди ол.

«2013-2020 жыллада КъМР-де туристрекреация комплексни айналытуу юсюнден» бегимге торлениуле кийрилгенди. Курортла эм туризм жаны бла министр Сергей Шагинни айтханча кёре, ол Черек районда «Зарагж» комплексни къуруу бла байламды. Аны башламчылары,

грант конкурсда хорлап, 2,5 миллиард къоллу болгъандыла. Бу ахчаны алыр ючюна, къурулуш бардырыуну управлениаы къураулгъанды. Ол жаны бла бегимни да Сергей Шагин кёрюлгенди.

Республикада кырал саугъаланы тизмесине «КъМР-ни сыйлы къутхарыучусу» деген ат кийрилликди. Ол жаны бла бегимни РФ-ни МЧС-ини КъМР-де Баш Управлениасыны таматасы Михаил Надёжин кёрюлгенди. Аны айтханча кёре, быллай сыйлы ат Россейни даражасында да барды, Правительствону келечилери республикада да саугъага тутучулукъ этселе. «КъМР-де кырал саугъаланы юсюнден» законна торлениуле кийрип, ол Парламентни депутатларыны къарауларына берилликди. Министрле бегимни тюзге санагъандыла.

Бахан районда сакъ жауунланы хата-сыннан Куба-Таба элни школуну башы жараусуз халгъа келген эди. Аны тапландырыргъа тёрт миллион сом керекди. РФ-ни МЧС-и бу жумушлагъа 1,8 миллион сом белгенди, къалгъан ахчаны уа муниципалитет кеси телерикди. «Школну башын тапландырыу ишле бошла турдыла», - дегенди Михаил Надёжин.

Республиканы Правительствосуну къаууму торленгенди бла байламлы бир-бир министрстволаны ишлерин къуруу жаны бла бегимле къабыл кёрюлгенди, ол санда Жер бла байламлы халланы эмда кырал ырыскы, Курортла эм туризм, Урунуу, иш бла жалчытуу эм социальный къоруулау, Култура жаны бла министрстволаны эмда бир-бир кырал комитетлени.

Жыйлыуда башха вопросла да сююлгенди.

ТИКАЛАНЫ Фатима.

Юбилей



Мен бир инсан. Жашадым, жанды отум, Темир да туюдум, кёп китап окудум. Таматагъа сакъ болдум, ёрге къопдум. Бир Аллахдан, артыкълыкъдан къоркъдум.

Къалырла кёрюгом, тёшюм, чёгючюм, Жашадым, къуллукъ да этдим эл ючюм, Бир адам кетмез кёрюрюм кёрюгюнчо, Жашауун этип, беририн бергинчи!

Мен ёлюрме, жаназыма келирле, Жаннет тилеп, ыразылыкъ берирле. Сёзюмю, акъсакъ бутуму эсгерирле, Жарлы Кязим жилай-улуй кетди дерле,

Асыл къартла, келип, дуа тутарла, Эгечлерим акъ чачларын жыртырла. Къарт парийим да тёше чыгып улур, Жамауат арбазымда юч кюн турур.

Къабыр сууукълугъу къысар этими, Минкир, Накир билирле ниетими, Тилегим жарытыр анда бетими, Ёкюлюнлей къалырма юмметими.

Тийре къартла горбейими къатында Экинди де ла-илаха айтырла, Уятырла кёр шолугъун, эсими, Инш-Аллах, эл унутмаз кесими.



Мечиланы Кязимни юбилейине жораланган материалла 3-чо-12-чи бетледе басмаланадыла.

ЖЫЙЫЛЫУ

Парламентни Аппараты жангыртылады

Республиканы законла чыгарыу органы президиуму кезиуло жыйылыуунда депутатла бир ненча законопроектни сюзгендиле: «Бир-бир республикалы законлага тюзетиуле кийириуну юсюнден», «Къабарты-Малкъар Республиканы «Транспорт налогну юсюнден» Законунда эмда «Къабарты-Малкъар Республикада бюджетни къурауну эмда бюджетни ишин бардырыуну юсюнден» Законна тюзетиуле кийириуну юсюнден» «Къабарты-Малкъар Республиканы «Билим берииуну юсюнден» Законна тюзетиуле кийириуну юсюнден».

Документле депутатла, башха тийишли органла да ала эсгерттиле эмда тюзетиуле этер ючюн жиберилгендиле. Жангыдан тынгылы тинтилгенден сора, законопроектле КъМР-ни Парламентини жыйылыуунда сюзюлюкдюле.

Парламентле аралы бирге ишлеуну чеклерини РФ-ни башха субъекттерини законотелдетиуле башламчылыкларына да къаралганды. Аланы араларында «Административ-право бузукълукъланы юслеринден» Федералний законна эмда «Ишин бардыралмагъаны (банкрот болууну) юсюнден» Законна тюзетиуле кийириуну юсюнден законопроектле да бардыла.

Депутатла билим берииуну айнтыуу кыйын салган бир къауум адамны Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Сыйлы грамотасы бла сауыгаларга онуо этилгенди. Бу жол анга тийишли болгъандыла, ол санда: бийик профессионал билим берген «Х.М.Бербеков атлы Къабарты-Малкъар кырал университет» федералний кырал бюджет билим берииуну учрежденияны Россияны тарыхыны кафедрасыны доцент Конавалов Андрей Анатольевич, жаш телю бла ишни къурау жаны бла кафедраны доцент, Социально-гуманитар институтну директоруну окъутуу жаны бла орунбасары Нальчикова Елена Ануаровна, культурология, этнология эмда Къабарты-Малкъарны халкъларыны тарыхлары жаны бла кафедраны профессо-

ру Унежев Кашиф Хаждаутович, бийик профессионал билим берген «В.М.Ковок атлы Къабарты-Малкъар кырал аграрний университет» федералний кырал бюджет билим берииуну учрежденияны товароветение эм туризм кафедрасыны профессору Блиева Мадина Валериевна.

КъМР-ни Парламентини Председатели Татьяна Егорова, законла чыгарыу органы Аппаратыны структурасы жангыртылгъаны юсюнден билдирип, аны сылтауларын да аныглатханды. Тюрлениуле бек алгъа Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини бешинчи чакъырылыууну жангы структурасына келишедиле. Аппаратда ишленгенге жетген ауурлукъну, аланы боюнларына салынган борчланы тийишли сича белюу жаны бла мадарла этилгендиле. Аны хайырындан анда къуллукъ этгенлени саны аз-аздан къыскартыла барлыкды -25,5 процентге. Кетериллик къуллукъланы арасында онуочула, специалистле, жалчытыуучу специалистле, башхала да боллукълукъланы. Андан сора да, парламентини ишин жалчытыууну жумушлары КъМР-ни Башчысыны бла Правительствоосуну Ишлерини управлениясына берилдикде.

«Россей Федерацияны кырал граждан службасыны юсюнден» Федералний законну 31-чи статьясыны 5-чи кесегине, Россей Федерацияны Урунуу кодексини 81-чи статьясыны ююнчю кесегине тийишлиликде кетерилген къуллукъланда ишленгенге ырызлыкъларына, квалификацияларына керре Парламентини Аппаратында болган бош ишчи жерлеге салыныркдыла. Законна чыгарыу органыны ырыскы-техника управлениясында ишленгенге уа КъМР-ни Башчысыны бла Правительствоосуну Ишлерини управлениясына кечорюлюкдюле, деп аныглатханды Татьяна Егорова.

Жыйылыуда башха вопросла да сюзюлгендиле.

КъМР-ни Парламентини пресс-службасы.

Митинг

Комсомолчуланы санына къошула барады

Тонене Нальчикде Келишилукню майданында Ленинни эсгертмесини аллында Улуу Октябрь социалист революцияны 97-жыллыгына аталып митинг болгъанды. Анга республиканы хазна къалмай битеу районларын дан, шахарларын дан да кеп адам келгенди. Бир-бирлени къолларында «КПРФ» деген жазыулары бла къызыл байракъланы, голле да бар эдиле. Жыйылгъанлары араларында жаш адамла кеп болгъанларын да белгилерге суюе. Аланы бир къауумун мында комсомолга алгъандыла. Ол сыйлы жумушуну уа Коммунист партияны Къабарты-Малкъарда регион белюмюню таматасы Борис Паштов, жаш коммунист Балаланы Алим эмда урушуну, урунууну да ветераны, 90-жыллык Мария Стрельцова тамамлагъандыла.

Борис Паштов майданга жыйылгъанлары алгъышлагъанды эмда аны белгилерге келгенлери ючюн ыспас эттенди. «Биюнлюкде бу кюню магъанасы энчиди.

Биз демениги Совет Союзну эсибизге тошоредиз. Ол заманда кыралыбыз иги да кючю эди, кетсини политикасын таукел бардыра эди, улуу жетишимлеге да жетгенди. Совет властыны жылларында чыкыгъандыла Нобель сауыгъаны лауреатлары, айтхылык алимле да. СССР-ни Конституциясы хар адамга хакъсыз билим алырга, саулугуна къаратырга, жашау журт бла жалчытылынырга эркинлик бергенди. Биюн о ол гарантияла жокъ болуура деген коркюу барды», дегенди.

Андан сора ол айтхылык акылман, Владимир Ильич Ленинни эсгертмесине айланyp, ол революцияны теориясын жазгъанды, аны жашауда бардыргъанды деп, анга голле салырга чакъыргъанды.

Алайда ветеранла, жаш адамла да бирге сууратх тошгендиле. Андан сора барысы да кезиуло пленуму ишине къатышырга баргъандыла.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.

Документле

Будайланы Абдуллахны кызы Зухурани Нальчик суд районну 9-чу номерли суд участкасыны жарашдырыу судьясыны къуллугуна салыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Конституциясыны 100-чу статьясыны 1-чи кесегине «и» пунктунда, 117-чи статьясыны 3-чу кесегине эмда «Къабарты-Малкъар Республиканы жарашдырыу судьяларыны юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Законуну 6-чы статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы

Парламентини беги м этеди: 1. Будайланы Абдуллахны кызы Зухурани Нальчик суд районну 9-чу номерли суд участкасыны жарашдырыу судьясыны къуллугуна беш жылга салырга. 2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №63-П-П Т.ЕГОРОВА

Дыгова Джульетта Хасанбиевнаны Нальчик суд районну 4-чу номерли суд участкасыны жарашдырыу судьясыны къуллугуна салыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Конституциясыны 100-чу статьясыны 1-чи кесегине «и» пунктунда, 117-чи статьясыны 3-чу кесегине эмда «Къабарты-Малкъар Республиканы жарашдырыу судьяларыны юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Законуну 6-чы статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республи-

каны Парламентини беги м этеди: 1. Дыгова Джульетта Хасанбиевнаны Нальчик суд районну 4-чу номерли суд участкасыны жарашдырыу судьясыны къуллугуна беш жылга салырга. 2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №64-П-П Т.ЕГОРОВА

Дадов Мурад Алиевични Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатыны полномочияларын болжалдан алгъа тохтатыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

«Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатыны статусуну юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Законуну 4-чу статьясыны биринчи кесегине «а» пунктунда тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатына бир республикалы айыру округда «Справедливая Россия» политика партияны регион белюмюнден айырыл-

гъан Дадов Мурад Алиевични Къабарты-Малкъар Республиканы кырал къуллугуна салыннганы бла байламлы депутат полномочияларын тохтатыуну юсюнден кеси берген заявляниясина керре депутат полномочиялары 2014 жылда 11-чи октябрьден башлап болжалдан алгъа тохтатылгъанларына санарга.

2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №65-П-П Т.ЕГОРОВА

Хуштов Асланбек Витальевични Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатыны полномочияларын болжалдан алгъа тохтатыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

«Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатыны статусуну юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Законуну 4-чу статьясыны биринчи кесегине «а» пунктунда тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутатына бир республикалы айыру округда «Единая Россия» Битуросей политика партияны Къабарты-Малкъар регион

белюмюнден айырылгъан Хуштов Асланбек Витальевични Къабарты-Малкъар Республиканы кырал къуллугуна салыннганы бла байламлы депутат полномочияларын тохтатыуну юсюнден кеси берген заявляниясина керре депутат полномочиялары 2014 жылда 29-чу октябрьден башлап болжалдан алгъа тохтатылгъанларына санарга.

2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №66-П-П Т.ЕГОРОВА

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини комитетлерини къауумларына тюрлениуле кийириуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламентини 22-чи статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутаты Кансаева Елена Идрисовнаны Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламент, депутат этика эмда Парламентини ишин къурау жаны бла комитетини къауумуна кийиррге.

2. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини депутаты Токмаков Азиз Нургаевични Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Бюджет, налогла эм финансла жаны бла комитетини эмда Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Промышленность, транспорт, связ эм жол молак жаны бла комитетини къауумларына кийиррге.

3. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №67-П-П Т.ЕГОРОВА

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Промышленность, транспорт, связ эмда жол молак жаны бла комитетини председателини айырыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламентини 22-чи статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Промышленность, транспорт, связ эм жол молак жаны бла комитетини председателине Гугов Владимир Рашадовични айырырга.

2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №68-П-П Т.ЕГОРОВА

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламент, депутат этика эмда Парламентини ишин къурау жаны бла комитетини председателини айырыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламентини 22-чи статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламент, депутат этика эмда Парламентини ишин къурау жаны бла комитетини председателине Кансаева Елена Идрисовнаны айырырга.

2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №69-П-П Т.ЕГОРОВА

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Бюджет, налогла эм финансла жаны бла комитетини председателини орунбасарын айырыуну юсюнден Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини БЕГИМИ

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Регламентини 22-чи статьясына тийишлиликде Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини беги м этеди:

1. Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Бюджет, налогла эм финансла жаны бла комитетини председателине орунбасарына Шауаланы Пагону жаны Илиясны айырырга.

2. Бу Беги м къабыл этилген кюнден башлап кючюне киреди.

Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Нальчик шахар, 2014 жылда 30-чу октябрьде, №70-П-П Т.ЕГОРОВА



СҮРАТДА: Кязим Отарланы Керим эм Къулийланы Къайсын бла.



Отарланы Керим Кязимге аны СССР-ни Жазычуларыны союзуна алыннганына шаг-атлыккы кыагытын бере турган кезиу. Нальчик, 1939 жыл.

Кёргеним, эшитгеним

...Кязим хажини 30-чу жыллада жазган «Тойчулагда» деген аламан назмусу кылай жаратылганы юсюнден айтырга сюеме.

...1938 жылны жазында Жазычуларыны союзу, Кязимни Нальчикке келтирип, аны назмуларын, жырларын, зикирлерин кыагытха тюшюрюю ишни ызындан болуп, бардыра эди. Поэтни жашаган жери да «Нальчик» кьонакк юй эди. Жашаган этсе да, ашаган а хазна этмей эди, нек дегенде ол, муслиман ниетли адам, ресторандагы азыккланы, артыгыракда шорпаланы, котлетлени, кысхасы, эти, жауу болгган ашланы кыатына да кьоймай эди. Ол жаратхан эм ашаган затла жаланда айран бла ётмек эм чай болгандыла. Аны себепли, хаж кеси унамаса да, таулу поэтке эм аны Нальчикде, Хасанияда жашаган жуууклары ашына, сууна да кёз - кыулак болуп тургандыла.

Мен билип, ол заманда Кязимге уллу хурмет этип, анга кыайгырып турган жашларыбызны санында Отарланы Керим, Къулийланы Къайсын, Залиханланы Жанакъайыт, Хочуланы Салих болгандыла. Таулу поэтлени барысыдан да ол а Къайсыны бек сюйгенди. Акъылман кьарт, ол заманда окъуна аны уллу фахмусу болганын сезип, бир талай жылдан малкьар халкыны атын битеу дуняга белгили этеригин дурус билгенди. Аны эркелетип: «Къайсын кьоймайды, тынчайтмайды, - паркга барайык да, анда бир кесек солу деп. Ма - а, тюнене алай этгенди да, Хадаужук бахчада ингирликке сау сагытны олтурганбыз, ушак эте!» - деп, ышара, кесини жүрек ыразылыгын билдире, Къабарты - Малкьарны тепсеу ансамблини таматасы Рахайланы Якубха халар айтханын кеси кыулагым бла эшитгемме...

Отуунчу жыллада биринчи профессионал миллет театры мурдорун салган бир кыуаму фахмулу таулу кызыла бла жашла Москвада А. Луначарский атлы театр искусстволаны кырал институтунда окъуу эдик. Хар жыл сайын окъуу бошалганлай, ата - анабызга, жууукларыбызга, тууган жерибизге тансык болуп, поезд бла барыбыз да бирге Нальчикке каникуллага ашыгып келичубюсюн бир да унуталмайма.

1938 жылны жазында мен, Москвадан каникуллага келип, Хасанияда

юйюбюздеме. Кюнлени биринде атам кьарындашы Якуб: «Энди элде жашаганынг, ишлегенинг да боллукьду. Нальчикде бизни бла да бир тур: кинога да барыса, ансамбльни жангы программасын да кёрюрсө, солурса, эрикгенинг кетер. Артистлерибиз сени унутмагандыла, каникуллага келген халарынг эшитгендиле да, салам айтдыргандыла, репетицияга келип, кылай тепсегенлерин кёрюрюню сюедиле», - дейди.

«Тойчулагда» назмуну жаратылганы

Мечиланы Кязимни ал жыллада халкда асламында дин ахлусу-ча, зикирле такьган хажинича таныгандыла. Аны билимге уллу сый бергенини, озган ёмюрню 20-чы - 30-чу жылларында республикабызда айный барган культурга, искусствода да сеири болганыны юсюнден а арт жыллага дери хазна айтылмаганды.

Актёр, режиссёр, КъМР-ни искусстволарыны сыйлы кыулукучусу Рахайланы Исмайыл, жаш заманында кеси кёрген ишлени эсгерип, эшиттен халарларын жыйышдырып, 1993 жылда «Заман» газетде «Анга сюймеклигиз - Тууган жерге сюймеклигизчады» деген, таулу акъылманнга жораланган статьясын басмалаган эди.

Бююн аны кысхарты бербиз.

- Угъайым жокьду, сен айтханлай болсун, - дейме. Алай бла Нальчикде жашап тебирейме. Ол заманда Кязим хажини шахарда турган кезиуу болады.

Бир күн Якуб манга: «Исмайыл, «Нальчик» кьонакк юйде Кязим хажини городокда биз репетиция этиучо залга алып кел. Тойчуларыбызны кылай тепсегенлерин бир кёрсун, кьобуз, зурна тауушланы эшитсин, таматаны кёлюн бир жарытайык ансы, ары - бери чыкмай, эригип турады. Тюнене ингирде кёре барган эдим да: «Къалайса, хаж?» - деп сорганымда: «Аллах айтса, хатам жокьду, сора сизни, Рахайланы кызыларындан тууган - Акъайланы Хажимыраны жашы Къасым да келип, иги кесек заманын бирге олтуруп кетгенди, сау болсун. Элиме, юйюме тансык болама ансы, башха жарсыуум жокьду», - дегенди.

Алай айтханлыкьга, аны тынгысыз халин кёрюп, эрикгени, башха кыайгылары да кетер эселе уа деп, репетицияга чакьырганма. Барып, болушуп, аны биргенге алып кел», - дейди.

Мен ол жумушну сюйюп толтурама. Кязимни алып келеме. Биз залга киргенде, битеу ансамбльни артистлери, музыкантлары да, хажиге уллу хурмет этип, жарык тюбейдиле, кьарс урадыла. Якуб таматаны тап жерге, жумушак шинтикге олтурта:

-Энди уа, Кязим, айып этме да, бу сени аллынгда жүрен сюелген жигит

атларын унутмаганма: Улбашланы Мутай, Датчиланы Хамит, Этезланы Назир, Темуккуланы Исмайыл, Улбашланы Назир, сахнада, зурнуклача, ариу сюйюлүп барган субай, сюйюмлю Къумукъланы Зухура, Этезланы Сакинат эм башхала эдиле. Артистлеге кесини ыразылыгын айта туруп, хаж артыгыракда Мутайны, Хамитни, Мухамедхан Аталиковну, Герман Шабавени, кызыланы тепсегенлерин махтаганы эсимдеди...

Сора аны төгеригинден алган артистлеге айланым: «Сау болугуз, балаларым, жүрегими жарытдыгыз, кыуандырдыгыз, сагышларымы кетердигиз. Аллахуаала ёмюрюгюню узак, жашауугузну чууак, ишигизни уа кыуанчлы этсин!» - деген алгыш сөзлери мени эсимде кыалгандыла.

Сёзюн бошاپ, ышара - ышара, тягьына да таяна, жеринден кётюрюлүп, кетип тебирегинде, ансамбльни таматасы Якуб битеу тойчуланы атындан репетицияга келгени, кьараганы ючюн поэтке ыспас этеди. Артистле барысы да, Кязимге хурмет этип, кьарс урадыла. Сора кишини да эсинде болмай турганлай: «Кязим, огьурлу кюнде келе тур, бююн сен бизге келип, тойчуларыбызны тепсегенлерин, ойнаганларын да кёрдюнг, аланы кёллендирдинг, махтадың. Энди, айып этмесенг, сенден бир зат тилерик эдим», - деди Якуб.

- Аллах айып этмесин, не зат тилерик эдинг, айт, - деди поэт.

- Тойчуларыбызга атап, бир назму тизсенг эди. Тилеригим олду, - деди ансамбльни таматасы.

- Тоба, тоба, андан уллу кыыйлыкьдан кер кыалайык, тилегинг кыабыл болуруна ышан... Тамблагга назмуну хаппа - хазыр этерме, киталкыгымы чыгьарырга айтхандыла да, ары да кьошдурурма, - деди Кязим. Сора, артистлени барысы бла да жарык саламлашды да, тюш намазга ашыгга, мени бирге кьонак юйге атланды.

Экинчи күн Кязим хаж кесини «Тойчулагда» деген чууак, жарык, шаудан сууча, таза назмусун артистлеге кёлден айтып окьуду. Арта ол, поэтни назму киталпарында басмаланып, жамаутха, битеу поэзияны сюйгенлеге белгили назму болганды.

РАХАЙЛАНЫ Исмайыл.

Таугъа къарагъан кибик

КЪУЛИЙЛАНЫ Къайсын

Алтын сыбызгы (поэмадан)

Алгынча, зыбыр сакъалынга
Жагъымы къысып турурга,
Таугъа къарагъан кибик, санга
Энта да жангъдан къараргъа;
Мен тауну къатында олтургъан
Кибик, къатында олтургъа,
Сен энта Шыкъыда сау тургъан
Кибик, сёзюмо да айтырга
Эркин эт, Кязим, жокъча ёлюм.
Биз бирге барлыкъча жай тарда,
Къарарыкъча биз, бирге келип,
Акь булут аугъанына къырдан,

Экибиз да барлыкъча бирге
Бызынгъдан ёрлеген жолда,
Къарап турлукъча къар ингирге,
Кёп игиликле сакълай андан.
Бирге къарарыкъча экибиз
Бахчала къазылганларына,
Бирге къууанырыкъ кибик биз
Тюртюле къызаргъанларына.
Экибиз да кёрлюкча бирге
Дых таугъа жатхан ашамланы,
Жарсыуун этерикча бирге
Юйге къайтмай къалгъанланы...
Аладан бири болдунг кесинг!
Къар энта жабады жолланы...

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ Танзила

Бразылыкъ (поэма)

Сунама мен кесими,
Туугъан жерге къайтанлай,
Анама жангы туугъан,
Кязим жырда айтханлай.
Кеси уа къайда Кязим?
Сёлешмейди да, танып.
Журтсуз кюнюмо отунда
Кетдими кюйюп, жанып?
Мында жерге, кёкге да
Ачы сынатмаз ючюн,
Кирдими башха жерге,
Жерни жиятмаз ючюн?
Ол не жерледе къалды,
Сансыз къабыр, кюл болуп,
Сёзю келирин билмей
Малкъарына, кюн болуп?
Кязим, туйдонг таш, темир,
Жюрегинг жана-жана.
Шукур! Къуруп къалмады
Жырынг туугъан от жагъа.
Жыкъдынг кёп къыйынлыкъны,
Болмай махтау жалчысы,
Андан болдунг дуняда
Халкъымы жыр башчысы,
Киши узалып жеталмаз
Тауларымы бек башы,
Ырхы, жел да элталмаз
Тау жыры мурдор ташы.
Андан бердинг дунягъа
Кишилери жырларын,
Жаралы халкъынг да
Сау эте жараларын.
Уста десенг, ма уста:
Аз сёз бла кёп айтдын.
Окъуучугъа, олимге

Къаллай насып сынатдын!
Къаллай сёзле жаратдын!
Билдинг сёзюмо багъасын,
Кем, артыкъ да айтмадын,
Къалай билдинг мардасын!
Къуялла бирле сёзле –
Жарарын, жарамазын,
Кёп суу къошсанг жуууртха,
Билмей татыу къалмазын.
Жыр а бютюджа алай!
Къайдан билсинле ала?
Керексиз жанайдыла,
Жаншаугъа да хахъ ала.
Ол затланы дуняда
Сен къалай ахшы билдинг!
Сен бу гичте халкъынга
Неллай бир байлыкъ бердинг!
Ол байлыкъ - сени сёзюнг –
Турады юлюг болуп,
Халкъымы кюню болуп,
Татыулу тили болуп,
Дуня анга журт бола,
Окъуучу да журт бола,
Нарт сёзлеге баш бола,
Жап-жангъдан жаш бола,
Тюзлюкге ёкюл бола,
Дослукъга кёпюр бола,
Чигинжи уа - илмугъа,
Къажу туруп зулмугъа,
Къарысузгъа уа - къарыу,
Журтха бола къалауур,
Турады кёз жарыта,
Махамаланы жангырта!
Кязим, этдим мен да жыр,
Бир кюнюмо сунуп жыл,
Оюм айдан токъ сунуп,
Аны кибик жокъ сунуп...

МОКЪАЛАНЫ Магомет

Беш да Тау Элге фыйгъамбар

Назмуму жолу — чынгыл, ёр.
Хузум эсе ол кийген бёрк,
Жашылгъыма эт да хатер,
Кязим хажи, кечгинлик бер

Сен — халкъ келечиси болгъан,
Таулу фыйгъамбар, акъылман,
Беш да Тау элге айтылгъан
Атынг сыйлыды алтындан.

Бир саудюгерчи да сатып
Алалмазлыкъ сени атынг —
Халкъынг бети, уяты,
Аны керти сёзю, анты.

Мухажирликде айлана,
Азми эсгердинг таулань?!
Кааба ташдан да аланы
Жылыуларын суйдю жанынг.

Бирде бёрю къуугъан кийик
Болдунг. Айырылдынг бийик
Жерингден, сууду юйюнг,
Улуду къара парийинг.

Сен абидез алычу
Къумгъан толуп тургъанда да
Къумдан, кёпсюзлюкюмо кери къууа,
Окъудунг кёп китап, Къуран.

Сормай, эшигинги ачып
Кирип келгенинде ачыкъ,
Киши жерлерини ачы
Халысын татханса, апчып.

Уртлар суунг, бир къабынынг
Жокъда кзуу тюзге къарадын.
Анда къазылды къабырынг, —
Не ачы эди къадарынг!

Туугъан жеринги этмей тас,
Болургъа хазыр эдинг таш,
Кюнюню сыйыргъанда чарс,
Ташлагъа да болдунг къардаш.

Дуняны хар ким да жюзген,
Кемеле батхан тенгизге
Ушатып кетдинг. Ёлмезге
Туугъан сёзле кюйдунг бизге.

Уруш отлары, бурула,
Жерибизден думп болдула,
Терсликни боюну бууула,
Улуй кетдиле боранла.

Фикирлеринг къалдыла сау,
Бузулмай къалганча жашау,
Шыкъыда сюелгенча тау,
Махтау, илхам кючге — махтау!

Отла, окъла не къанлыла
Жоймаз, оймазча къаланган
Ёмюрлюк назму къаланга
Мен да онг тапдым къараргъа.

Ол сен ишлеген оракъла,
Сен тизген назмула халкъда
Къалдыла. Гумух, бойракгам
Болдула зулум бичакъла.

Муну айтхан — Мокъа улу:
Кязим жазгъанланы уллу
Къыйматларын билир толу —
Ата юйюнг скойген таулу.

Кязимни эсгеруу

Узакъда къалгъанды сени къабырынг.
Ёлюм хахкъы... Ёлюм хахкъы

Таулу жюрегинде сакълагъан жырынг
Бюгюн да нёгерди алгъа баргъаннга.

Ёрлербиз сени эски порбежинге.
Оюлуп эсе, ишлербиз жангъдан.
Ол энта сыйлыды туугъан жеринг,-
Бек биринчи назмунг учканды андан.

Батыр къуш, тасха бермей
жауларына,
Таукел чыкъгъан кибик къаны
сермешге.
Сени назмунг тюзлюк душманларына
Къажу чакыргъанды халкъны
кюрешге.

Темирни огуурсуз зынгырдауунда
Зулмучулагъа халкъны дауун

Баям, къуш къанатла шууулдауунда
Туугъан болур эди биринчи назмунг.

Тынч болмадыла назмунг жоллары,
Аны тыйып турдула къурч къадаула.
Аны марладыла халкъ аманлары,
Аны кёп жаныдыла зор бугъоула.

Алай базиналмадыла душманла,
Санга тебине, къама чыгарырга.
Назмунг не бек сорселе да ала,
Къарыу табылмады анга къырырга.

Бийни къамичи тутхан билегини
Къарыуун алгъанды ол халкъ аллында.
Эсирик байны къара жюрегине,
Тюзлюк окь болуп тийгенди жолунда.

Къурулуш иште кетерирбиз тотун
Къурч салтаны, тёшегъе къууанчы ура.
Порбежинги да тиргизирбиз отун,
Сууугъан кюлюн жанындан къыздыра.

Жылтыргъанын жамарбиз
кёрюнюню,
Излербиз да, табарбиз къаламынгы.
Жапсарыбиз сени туугъан жеринги,
Анга келтирип ахыр саламынгы.

Къадар буюруп сени уятырга,
Алгынча, акъыл сёзюнюг излесем:
«Жарамаз бушуулагъа хорлатырга.
Жарыкъ жашуа къурагъыз! - дер

Унутугъуз бушуулань! Ала сизге
Чырмау болмасынла жангы жашауда.
Сиз къайтансыз кюсеген жерибизге,
Ол болсун жюрек кючюгюге
шоудан».

ОТАРЛАНЫ Керим

Айхай, Холам тарда кетип
баргъанлай.
Не къарасахъ да алда жолубузгъа,
Жол аязы жалкъасын къайыргъанлай.
Атынг сени чыгармаз аллыбызгъа.

Алай, табып хар назму тизгининги,
Алтын излеучюле алтын тапханча,
Халкъыга ачарбиз хар ахшы сёзюнюг.
Жер излеучюле жангы жер ачханча.

Сёзюнг жашайды халкъны
жюрегинде,
Ахшы умутну жарыкъ чырагъындай.
Халкъны къууанч кюнюнде,
палах кюнде
Тургъанды ол биргесине баргъанлай.

Сёзюнг болушханды къарысузлагъа,
Жол арытып жыгылгъанда,
- къабаргъа.
Ол эс тапдыргъанды урушчулагъа,
Жол саудагъа хорлам жолун табаргъа.

Ол сёз энта барыр, жол нёгер болуп,
Биргебизге, дайым къанат битдире.
Бу атала жери насыпдан толуп,
Назмунг жашар, таулу юйлеге кире.

Ол болур аланы насыпларыны
Акъыл сёзю, огурулу кенешчысы.
Ма алай жашайды назмуларыны
Ёмюрлюклеринде пост игиси.

БЕППАЙЛАНЫ Муталип

Байрагы эсибизни.
Ол жана барыбызда,
Адамлыкъ жырыбызда.
Бюгюн да аллыбызда,
Таулукъ сырыбызда...
Биз келдик, чыга ёрге,
Анкарагъа - тюрк тёрге:
Назмучулукъ сейирге,
Тюшдю бу зат кёзлеге!..
Тау башында - тауса сен,
Халкъ иште - къадауса сен!
Батырга - махтауса сен,
Сауладан да - сауса сен!

Тюрк. Анкара. 12.12.2010.

ГУРТУЛАНЫ Салих

Сукъланыгъыз бизге

Кязим хажи, къолумдан
келгени - бу,
Не къууат барды Холамда,
Шыкъыда!
Асхабынга айып этме сен, табу,
Биз энта да жыйылдыкъ
шыгынгына.

Миллетинги саны тенгли
бир тилек,
Сериуюн болуп, жетди жерибизге,
Сен барда, бахчаларыбыз
битерле,
Эллерибиз чалпымай керексизге.
Адамлада байракъ болду
асыулукъ,
Ол кюн арты болгъан кибик
дауурну.

Жашаргъа суйюп, бир бирге биз
саулукъ,
Эсенлик да тилеп турабыз къуру.
Ёмюрюм бетинден къарап
жашаугъа,
Жабышдым, кырдыкга жабышхан
чыкълай,
Кесими бир кёргюзтейим
деп угъай,
Жаныма ууаз тилеп басхычынга.

Ууазынги тапды эсим-акъылым,
Кёрген къыйын кюнлерим артда
къалып.
Халкъымы насып къачыны белгиси,
Халкъымы ачыууну да белгиси,
Кязим хажи, келгенсе юйюбюзге,
Сукъланырыкъ энди сукълансын
бизге!

ТАБАКЪСОЙЛАНЫ Мухтар

Къайтыу

Кюн тутулду да, Ай жутулду,
Жолунгу жюрегинг жарытды,
чырагын!
Кюн кюйдюрдю да, жер
жарылды,
Жюрегинг - жантауунг,
жалгъадынг, - чыдады!
Жар оюлду да, жол кесилди,
Жюрегинг - кёпюрюнг, - кёпюрдю,
ётюрдю!
Къар юзюлдю да, жол
жабылды,
Жюрегинг - борагынг, учуруп

жетдирди!..
Энди къайтанса Къоф тауунга, -
Бу Чирик кёлюню толкъуну
чайпалсын!
Кюн ёчюлгюнчю - кёк
байрагынг
Бу Минги тауунгу башында
чайкъалсын!
Энди мындаса - ЖЕРИБИЗДЕ!
Бу алан халкъынги умуту
жангырсын!
Энди биргебиз, - жюрегингден
Кюнубюз жарысын, жарысын,
жарысын!



БАБАЛАНЫ Ибрагим
Поэтни сыны

Сиз тарыкъмайсыз ол къадардан,
Сиз дагыда ёхтемсиз, ёхтем!..
Мен кетдим Кязимге къараргъа,
Ол сизге къарап азым ётдю!
Ол туугъанды бу сур таулада,
Акь болгъанды мында сакълай...
Узакъдан Шыкъыгъа тарала,
Ууахты келирин сакълады.
Соймеклик таулагъа термилте,
Ажымлы къалды къум аулакъда...
Сиз билесиз аны, терекле.
Сиз - ахыр тилеги Аллахдан...
Мен келгенме кайгы сёз алып, -
Кечгинлик, терекле, кечгинлик!
Таулагъа эшдирирсиз аны
Къайда да, тёзюмсюз кючсюнюп.
- Холамдан айырып, тас этип
Къойма ансы, - дегенди Кязим, -
Къадар, сен шо мени таш этип
Къойгъанда - хо дерикме кесим...
Къумлада дервишлей жюрюдо,
Тилегин а бергенди Къадар!
- Къалмаз ючюн киши жеринде,
Таш болуп сюеледи тарда...
Мен кёреме аны сыфатын,
Мен турама аны къатында:
Чыкъ болмаз деп, кёзюн сыйпадым,
Кёз жаш чыкъмай, кесим
къалгъанда!..
СОЗАЙЛАНЫ Ахмат
Кязим

Бар танларынги халкъынга
бердинг,
Тюзлюк сёзюню Аллахы болуп.
Сен кёп тикледен ётгенен жерде,
Бек къыйын болду бу ахыр жолунг.
Мен кёрюп турама сени, кёрюп,
Поззияны порбежинде.
Кязим, къадалып, басама кёрюк,
Биягъы салта къолунгда сени.

Интервью

Кязимни жашау, чыгармачылык да жолларын тинтиуде жазыучу Төппеланы Алимни кыйыны уллуду. 1989 жылда, ол редакторлук этип, закий поэтизми экитомлугу басмаланганды. Аны ал сёзюн да Алим кеси жазганды. 2009 жылда «Заман» газетде Төппе улу бла интервьюз басмаланган эди. Окъучугуа бююн да ол сейир болур деп ышанабыз.

-Экитомлукну аллында сен жазган ал сёз илму ишди: энчи бөлүмлери, уллу жазыучулары юлгюге келтиргенинг, ала бла тенгештиргенинг, Кязимни жашауун, чыгармачылыктын да назмуларыны мағаналарына кёре юлешгенинг. Ол бу жаны бла тинтиу бардырганлагуа иги таянчакды.

- Кязим уллу поэти, философ. Алай айтылыр ючюн, аны дуниягуа кёз кырамын ачхан чыгармалары болургуа керекдиле. Адамлыктын насыбын жакылаган суратлау

боюнуна алады.

Мен а ол ишни тамамлар ючюн, жашауу бек иги заманындан онбеш жылын бергенме.

-Бу ишге аллай бир жылын кетгенине ачыу эте болмазса...

-Этмейме. Сиз билгенден, андан сора китапла, пьесала жазаргуа да кюрешгенме. Бу ишме инсан борчхача кыраганма. Менден башхала аны андан иги да этерик болур эдиле, алай ол насып, ол кыйын иш да манга тюшгендиле.

Аллах бла адамны арасында жарсыулары айтыргуа тууганчады Кязим, аны миссиясы олду. Акъсакъ туууп, закийлиги



«Аллах бла адам арасында келеччи»

чыгармала. Аны дин жарыкландырычу болганы кеси алына бек игиди, Аллаха шукур, халкда аллай адам тууганына. Алай зикирле поэти поэзия бийикликке чыгармайдыла.

Жарсыугуа, бююн да Кязимни асламында ол жаны бла танылдыла ансы, аны Пушкинча, Дантеча, Шекспирча билген окъучу азды. Ол жарсыулуду, алай кертиди. «Адам насыпха деп тууган эсе, нек тийюлдю насыпты?» - деген соругуа жууап табаргуа кюрешгендиле битеу уллу поэтле. Кязим ол даражага чыгъамыды, чыкмаймыды? Сорую андады.

-Чыгады!..

-Не зат бла чыгады? Ма бу соруулагуа жууап берген чыгармалары этедиле Кязимни уллу поэт.

Илму мурдору болган китапла чыгарыргуа керек эди Илму-излем институт, кесини да мухурун салып. Текстология, жашау жаны бла тинтилип, ангылатыла берилип, ала бары да илму советде сюзюлюп, ол да кесини ыразылыктын айтып, хар кимни оюмун да эсте алып, илму академияны излемлери бла чыкыган китапладыла экитомлук.

Анга кёре жазылганды ал сёзю да. Бу эки китапдан сора, Кязимни чыгармалары сакланганмыдыла? Къол жазмалары бла китаплада назмулары байламлыклары кыалайды? Бу соруулары барына да жууап бериледи. Аланы барын да Илму-излем институт кесини

да андан болганчады.

1910 жылда хаж кылыргуа барганында, ол юзюмз тюбюнде кыалганды. Отуз беш жыл алга ёлюго киши жеринде кыалгынын билгенди. Аллаха табынып, хаж кылып айланган киши, Аллаха бла даулашыргуа арта турмаганды. Кязим анга «дау айтыргуа угъай демедим» дейди назмуларында. Дагыда, айланп, кечгинлик да тилейди. Сора биягы «ёмюрден ахыргуа бизге этип турлугунг былаймыды?» - деп сорайды.

-Ол Аллаждан жууап алыды. Кесини да жокъду жууабы. Поэте ол уллу кыйынлыкды.

-Алайды. Апаллык да тийюлдю. Битеу иш андады. Бу соруулагуа жууапла жокъдула. Сорую салып, анга жууап тапхан жазыучу иги болур амалы жокъду. Аллаха да бермейди жууап, бол, дейди ансы. Толстой да чыгармаларында бермейди жууап соруулагуа. Тюз жууап табылгъанлай, сейир болмай кыалады. Философия эм алга соруу салады. Адам да: «Мен кимме?» - деп сорайды. Ол бу соругуа жууапны этген ишлери бла излегенлей турады.

-Алим, баям, Кязимни эки томун жарашдыра, назмуларын тинте, сен ары дери билмеген, танымаган Кязимни да кёрген, ачхан болур эдинг кесинге.

-Мен бу иш бла кюреширки да болмаз эдим. Алай боюнумда Къулийланы Къайсыны осуаты бар эди. Бир кыш кече ол да,

мен да Акъ-Суудан Нальчикке дери жаяулай келе эдик. Андан бери жетгинчи, ол Кязимни юсюнден айтып келеди да, мен кыюлмудан келгенин этгенме, мындан ары аны сен бардыр, дегенин билдиреди. Аллаха шукур, мен аны осуатын толтурганма.

Къайсыны осуаты мени жанымы аллай бир да алмаз эди, Кязим, кеси акъсакъ туууп, «халк насыбы кыайдагысын билген болсам, бутларымы ат этип жетер эдим» дегенди. Ол, чабып, кишиге оздурмаганды. Холам-Бзынгы тарында «Кязим учхан этеди» деген сёз юрюгенди. Чабып барган атха минип болганды ол. «Кязим учхан этеди» деген сёз сейир этдиргенди бютюнда. Мен аны физика мағанасындан терен болганын ангылаганма.

Бу сёз халктын аузуна бошдан тюшмегенди. «Кязим учхан этеди» деген Аллаха бла адамны арасында аны келечилигин кёрюзтеди. Мен муну жазайым деп тийюлдю аны назмулары. Биреу кыулагына шыбырдап турганчадыла. Ол келген ауазлагуа сен салганды.

Мухаммат файгъамбарны бек мағаналы ишлеринден бири, кёкге учуп, Аллаха бла тюбешгенди. Аны юсюнден таурухлада айтылады. Учхан Кязимге дери да болунган ишди. «Великие посвящённые» деп китап барды. Аны, мистика бла байламлы дагыда кёп литератураны окъургуа тюшгенди. «Кязим

учхан этеди» деген да мистика бла байламлыды. «Муссаны къатлай, Тур тауна чыкдым, файгъамбардан изми излеп, талчыкдым», не Кязим «Меккада эшитдим ауаз» дегени бошуна болмаз, деп ийнанам.

«Кязим учхан этеди» деген «Кязим эшитген этеди» деген бла тенгди. Ол мен, сен, башка эшитмегенин эшитеди, жетелмаганга жетеди.

-Саंगा, Кязимни чыгармачылыктын тинген адамга, аны юсюнден юч сёз бла айтыргуа тюше, ала кыайсы сёзле боллукъ эдиле?

-Биринчи - Аллаха. Жаланда дин мағананда угъай, ийман мағананда. Исламны баш койай угъай, адамны ич кыудурети. Ийман бла Аллаха бирдиле. Аллаха адамны кесине кёре жаратханды дегенге Кязим ийнанган этеди. Адамны Аллахага уй иманы ушатады. Ол а неди? Иш ахлулугу, ич огурулулугу, эрлиги эм таукеллиги.

Экинчиси - адамды. Биринчи айтханым -Аллах- ол кёкдю. Адам - жерди. Кязимни экинчи ийнануу, ниети - адамды.

Ючюнчю сёз - тыгырды, кюйдю, от жагады. Нек дегенде битеу игилик, огурулулук кёкге айланп эсе, жер туудурган этеди, жашауу бардырады. Быланы барын да бириктиреду кой а. «Аллах, мени таш окуна эт, тауларыма кыайтарды» дегени аны айтып турады.

Кязимни юч тамалы аладыла.

-Бююн Кязимни кыайтарып окъуй, юзю жылыны ичине адам, жашау да торленмегенлерине тюшюнебиз: «Къарыулу къарыусузу этин ашайды», «жаугъан да кёлге жауады»... Сора, кыалайды да бу? Кязим кеси айтханлай, кыайры барады бу ахырзаман дуния? Биз кыайры барабыз?

-Жууап жокъду. Мен саंगा тингылап турама да, жууап жокъ эсе, неге керекди хар зат да, деп оюмлайса. Эки минг жылны ичинде кёп уллу адам жазганды бу биз селешген затланы юсюнден. Ала бары да адамны ишленмеклиги бла аны Аллаха жетдирге кюрешедиле. Алай ол анга жетмейди, жер кёкге жетмегенча.

Бу соруулагуа жууапла излеген кыадарында, жолочулугунда этген ишлеридиле аны

адам болуун ачхан.

Хар дунияга келген да, ол сейирни кесине алып, жангы ышанла, соруула чыгъарды. Адам дегенинг Гомерни, Шекспирни, Леонардо да Винчини, Шевченкону билгени бла башхады жаныуарладан. Адам улу кёкге, жаныуар жерге кыарайды. Кёкге, жулдузлагуа кыараргуа юйретген ёмюрлюк соруулагуа жууап тапхандан эсе бек керекди.

Кязим да жулдузлагуа кыараргуа юйретеди. Алай бла ол бизни уллу халклагуа тенг этеди. Кязимсиз кесини хуна тешикден чыкыган сунарык эдим. Мен кыайда да болайым, бизни сёз усталадан аман, кем айтмаганды бизни Кязим аны юсюнден, деп келеди кёлюме, аланы кеслерине алай айтмасам да, аны айтыр кергеи да жокъду. Ол адамны кыанындады.

-Кязимни бизге бек уллу дерси уа неди?

-Ол жашау бла динни араларын айырмагаанды. Бир-бир дин ортодоксла сен ач, жалангач да бол, алай Аллаха кыулукъ эт, дейдиле. Кязим а ач да, жалангач да болма, ангыныгы ташха да урма. Сен, зикир эте, садакча бере да, адамча, ёсюп, жюрек ыразылык аласа. Хар нени да насыплы болур ючюн этесе, дейди. Ол дерсле азымыдыла?

«Къарыулу, къарыусуз деп айырмайык, жарлыгуа жалкыа кыайырмайык», «биз бу дунияны кыонакларыбыз», бизге дери да келгендиле, биз да кетерикбиз, алай «адамды бизни атыбыз», дейди. Дерсиди ол? Дерсиди.

Кёчгончюлюк Кязим, вагондан вагонга кирип, жолда берген азыкны тонгуздан этилгенди деп, халк аны ашаргуа унамай, ачдан кёбюп, ёлюп барганында, не берсе да ашагыз деп, адамланы кыоруулап айланганды. Неда киши жеринде жазган назмусунда: «Киши жеринде турганлыкыгуа, буздумайык къыраллыкыгуа», - дейди. Кязимни ол сёзлери бир адам окуна эшитип, кесин, юйюрюн сакълап, адамлай кыалган эсе, ол дерсиди, уллу ыспас ишди...

САРАККУЛАНЫ Асият.

СУРАТДА: Кязим жаш жазыучулары кыаууму бла. Нальчик. 1940 жыл.

ТАЗА НИЕТДЕН

Хар инсаннга къайгырганды

Кязимни назмуларыны кыарулары бла сейирликлери аланы жарык, ачык, женгил болганларындады.

...Улуу, жарсыулу жюрекли, огурулу поэтлени къодарларын жулдузланы къодарлары бла тенгештириучюдюле. Аламны чексиз долайында жулдуз бирде ёчюлюп да кыалган тереге шалтабыз. Алай аны жарыктыгы миң-миң жылла

Миллет кылыгыгы - баш таянчагыды

Кязимни жюрек оту алай кыарулууду, кючлюду, акылы тамашады, миллет сезими чурумсузду, игилик бла аманлыкны тынч айыра билгени сейирди. Чыгармаларыны кёчюрмелери уа поэтни ёз тилиндеча штык не хозна эштилисиниле. ... Малкырлары акылманны быллай аламат

бла жерге айланп эсленгенлей турады.

Чынтты поэтле, уллу жулдузлача, дунияларын алышындиргандан сора да, жашайдыла. Жокъду бююнлюкде арабызда Кязим, алай аны чыгармачылыгыны жарыктыгы, кюн таякылача, адамлагуа жашнап, жылуу бере, кёп жылланы жолубузну жарытханлай турлукду.

Дмитрий БЫЧКОВ.

шартлары поэтика системасыны юлгюсю болгандыла, поэт - философну баш таянчагы уа миллет кылыкыды. Динни, адепликни, миллет жууаплылыкны жорукларына таянып жашарга чакырады Кязим адамланы.

ЖАБОЛАНЫ - ТЕТУУЛАНЫ Екатерина.

КЕСАМАТ

Фахмулулугъу, къаялача, бийикди

Къарачай-малкъар, къумукъ, татар, ногъай, къырым татар эм башха тюрк халкълары ёмюрледен келген келден чыгъармачылыкларында ийнар айтышлары жери бек улуу эди. Тойда, сабанда, биченде, къошда, байрамда, къурманлыкда жаш адамла бир бирге жюреклери жыр бла ачыклагандыла, айтышлар бардыргандыла.

Ийнарла чамдан, оюн къаргышдан, къюкюдөн, лакъырдадан толудула. Андан башха бир таймагъан шарт - жырчы суйген къызыны суратын башхаладан энчи этерге итинмейди. Ол: «Сенден ариу, субай, огъурлу, чырайлы жокъду», - деген фикирни къатлап-къатлап турады. Къазим а:

«Сенден ариу жокъду», - деп,
Жаш къызы терилтегин.
Шекер да, бал да таты, -

Ариу - жюрек суйгенин! - дейди.
Аны соймеклик назмуларында башында сагъынылган ийнар шартла жокъну орунундадыла. Ала терен магъаналы фикирледен, эриулу, жан аурутхан мудахлыкъ сезимледен толудула. Халкъ жырлада тюбеген «жениллик» былада арталдыда эсленмейди.

Соймеклик назмуларында къаяла, тенгиз, жулдузлу къёк да аны жюрек сырына тенгдиле. «Къая зынгырауун эшитме, сени чакъырсам», «Сени жиялган таушунгу эшитме мен къаялада»...

Былай тизгинле поэтни соймеклиги къаялача дегенгли, алай алага ушаш тынгылауун ийп турургъа, жюрегине «кишен салып», кечинирге къалай къызын болгъанын юсюнден хапарлайдыла. Закий суйген къызыны мудах сагъышларын ангыларгъа итине, аны да кесича термилген сунады, жюрек сырын къаялагъа шыбырдагъанча ангылайды.



Акъкъызыланы Якъубну «Юйор» деген циклинден.

Къанын, жанын да соймеклик бийлеген жаш, жашауда болуучусуча, айтырын-къайтырын унутуп, армау болуп турады, ол таза сезимни тузагъына тошоп:

Элифледен жангылама,
«Мим» жазсам да, «лам» сунама,
Этерими унутама,
Мен былай болуп турама, - дейди.

Назмучу, намысха-тёреге кой салып, жюрек сезимин бишенлеп, ёз халин да келге жыйып туруп акъыл этсе да, къёбюсюнде аны ол жюрек оту, хорлап, оноундан чыгъып, къагъытха тошеди:

Атанг келди да гюрбежиге,
Атына кишен ишлетди.
Аны биргесине юйюне
Мени жюрегими да элтиди.

Шыкычы акъылманны соймеклик назмуларыны юсюнден айта, Къайсын бир затны чертеди: «Сиз Къазимде не булбулну, не гюлно кёрлюк тойюлсоз. Къазимни поэзиясы шаркъ адабиятына жыйылган кёзбау, татлы сёзледен, сезимледен кенди».

Кертиди, аны сезими бийик, кирсиз, ачыкъ ышанланы жюрютеди. Кока сёз, сёр ий-накълау дегенча затладан ол арталыда кенди. Поэт соймеклики дуняа тутурукларындан бирине санаиды, аны тенгизге ушатады, ёз жюрек сезимин а - къайыкыгъа:

Санга къайыкъ бла баргъа
Уиут этгеним. Къайыгъым
Тюбю башына бурулуп,
Мен жарты жолда къалдым.

Бу чыгъармаланы ал тизгинлери окъуна Мечи улу соймеклик сезимни ачыклар ючюн, энчи ён тапханын кёрюзетеди: «Арбазына къарай озама», «Аллах бизге соймеклик жазды», «Тели болуп жулдузлагъа къарайма», «Салам жаздым санга артыкъ», «Къарап турдум баргъанынга...».

Бу теманы Къазим «Бузжигит» деген поэмасында да кётюредди, анда кесини энчи фахмулуну эллеклигин баамлай.

Тюрк тилли поэтле адабиятны айнытыуда борчларыны

башын дунягъа айтылган белгили дастанланы кеси халкъларына жууукъ этиуде кёргендиле. Тюрк халкълада жазма болмагъан кезиуде, ол къурала тебиреген чакъда да «Тахир бла Зухура», «Юсуф бла Зулейха», «Лейла бла Межунун», «Бузжигит» дегенча поэмала жазма адабиятны борчун толтургандыла. Хар бир поэт битеудуния поэзияны айырмалы юлгюлери бла кеси миллетин шагъырей этер ючюн, халкъ жашаууну суратлайды. Къазим да ол санда.

Башда айтылган шартланы асламы «Бузжигитни» энчилейдиле. Бу чыгъарма арап, фарс, тюрк халкълада эрттеден жюрегине «Юсуф бла Зулейха» дегенни сюжет ызыларын алгъанын да белгилерге тийишлиди. Аны не уллу энчилиги болса да, Мечи улу анга дери жазылган дастанлагъа таяннганы хахъды. Башлардан алгъа, Къазим шаркъ адабиятны кёп китабы бла шагърейленгенине шагъатлыкъла поэманы кесинде да бардыла. Ол кавказчылыны миллет суратлау энчиликлерин шаркъ дуняаны эстетикасына келишдирге итине, суратлау борчуну жетишимли толтурганды.

Адамны жашауунда ариу сезимлени, насыпха деп жаратылган жашау болумланы суратлай, Мечиланы Къазим кесини уллу эм терен энчи дунясын баамлагъанды. Аны жюрегинден келген кертти тизгинлери окъуучугъа кёл этдирген, таукеллик берген жол нёгерле болуп чыгъадыла. Халкъ биогюн-биогече да акъылманны назмуларын, зикирлерин, соймеклик дастанларын, басма болмагъан замандача, кёлден айта эсе, назмучуну жолу жюреклеге къысхача, ёмюрю уа узакъды.

БИТТИРЛАНЫ Тамара,
филология илмуланы доктору.

Оюмла

Жулдузлагъа дери
уцхан жилтин

Тамаша жырны сейирлик инсан жазады. Аны таула къуршоугъа алган Шыкъыда жашаган темирчи къурагъанды. Сабийдеча, ачыкъ къарамлы акъылман - мамырлыкъгъа итинген халкъны жакъчысы, сюрючуоле бла уучуланы бетин баамлагъан жырчы, тюзлюкню жаныча суйген Мечиланы Къазим.

Аны ёмюрлюк, мазаллы, къара букъу басхан ташладан ишленген гюрбежисине адамла жаланда чагаларын, чалгъыларын, оракъларын билетирге, бузлугъан ушюкларын ишлетирге угъай, темирни зынгырагъан таушунуна кеслерини жарсыу, къууанч хапарларын, ышаныларын, ачыуларын да келтиргендиле. Бирени ол ариу сёз бла жапарганды, башхалагъа акъыл юйретгенди, бирсилени уа урушуп уялта да билгенди.

Жокъ эди таулада Къазимни тынгысыз жюрегинден ётмеген бир магъаналы болум да. Ауур чёгючюн бир жанына салып, кюйген бармакълары бла къаламны алгъанды, эрттенликке дери жукъламай, тери бла тышланган дефтеринде сагъышларын баямлар мурат бла. Ташладан ишленген гытыкъгъындан ол, къыйырсыз тюзледе сюрючюча, бирсиледен эсе узакъгъа къарап кёргенди, сезгенди, биогюнню кюнюн ангылай, кёллик заманга ышаныулу къарагъанды.

Бийик поэзияны тамаша тизгинлери, жашау кертиликни ачыклай, къарангы, тюзсюз атыула жарыкъ тёлпеле бла къоншулукъда чакъгъандыла... Аты белгили болмагъан бийик илхамлы инсан Къазимни юсюнден аны гюрбежисинден чачыргъан жилтинле тюз жулдузлагъа дери уададыла, жюрек жыллары уа сауланы кёллерине балхамчады.

Михаил КИРЕЕВ.

Барыбызны да
тамашагъа къалдырады

Малкъар халкъны арасында Къазим айтхылыкъ адам болгъанды. Аны феномени тамашагъа къалдырады. Ол поэтни энчи чыгъармачылыкъ фахмулулугъундады, усталылыгъынды. Мечи улу халкъны излемдерин бирсиледен иги ангылагъанды, аланы ачыкъ, кесгин сёз бла тизгинлеринде баамлай.

Шагъатланы сёзлерине кёре, 19-чу ёмюрню ахырында, 20-чы ёмюрню аллында Малкъарда Къазимни назмуларын кёлден билмеген хазна адам болмагъанды. Халкъы алай суйген, излеген поэт дуняа адабиятыда да не хазна табылсын. Адамла аны чыгъармаларын сыйлы суралача кёргендиле, Къуран бла бир тапкада асырагъандыла.

БЕРБЕРЛАНЫ Бурхан.

Намысны жоругъу

Къазимни чыгъармачылыгъын танытхан ышанлары намысны жорукъларын къаты тутууда бла адамлыкъгъа ийнануундадыла. Аны назмулары ётюрюкню, бетсизликини, зулмулукъну, къара ниетликини кёрюп болмагъа чакъырадыла, керти тизгинледен къуралгъандыла. Анга туура шагъатлыкъны уа закийн «Тюзлюк» деген назмусу да этеди.

АТАБИЙЛАНЫ Асият.

КИТАПНЫ КЪАДАРЫ

«Мени сёзюм» Куйбышевден келгенди

Къазимни юсюнден басмаланган материалланы бирге жыйышдыргъан керекли, ауур да ишти. Алай айтханым, ала республикадан тышында, башха тилледе да чыкъгъандыла. Ол кеси саулукуда дуняаны кёрген китаплары энди музей экспонатлагъа, раритетлеге бурулгъандыла.

Бу къысха статьяда хажини 1939 жылда Нальчикде басмаланган «Мени сёзюм» деген китабыны къадарыны юсюнден айтургъа излейме. Аны бла байламлы тинтиу ишми бардыра, римли жазуучу Теренчи Маврны сёзлерини кертиликке туюннгениме: «Хар китапны энчи къадары барды, окъуучу анга къаллай кёзден кырагъанына кёре».

Къазимни сюрюгюнден къайтхандан сора басмаланган китапларыны къадарлары насыплы эдиле дерге болукъбуз хар тёлю алада кеси излегенин тапханы ючюн. Аны суратлагъан живопись, скульптура, графика ишле да жашайдыла, театр да анга дайымда къайтханлай турады. Алай поэтни,

жырчыны «Мени сёзюм» деген китабыны къадары не жаны бла да ажымлыракъ болгъанды. Ары кирген назмуларына этилген редакторлукъ бла ыразы болмай, Къазимни чамланнганы, оюмун назму бла айтханы да белгилиди. Алай бусагъатда сёз аны юсюнден угъай, КъМР-ни Миллет библиотеказындагъы экзюмплярны юсюнденди.

Хажини, «Мени сёзюм» дегеннинден сора, Миллет библиотеказда Улуу Ата журт урушха дери басмаланган китапларындан башхалары сакъланмайдыла. Ол артыкъ базыкъ тойюл эсе да, тиражы уа аслам эди - 500 экзюмпляр. Залиханланы Жанакъбайы аны жууаплы редактору эди, ал сёзю Оларланы Керим жазгъанды, корректорлукъну Хочуланы Салик этгенди. Аны ахыр бетинде тизмеде «Жигит батыр», «Къарындашлыкъ», «Колхозлагъа», «Къара къюлде», «Жашыма», «Пионерлеге», «Тойчулагъа», «Тарыгъу» деген эм башха назмула бардыла. Бизде библиотекада сакъланган



экзюмплярны юсюнден мени сейирге къалдыргъан шарт - анда Куйбышев областны библиотеказыны мухуру барды. Белгисизича, КъМР-ни Миллет библиотеказыны межамы 1942 жылда урушуну кезиунде кюйгенди, китапла сакъланган фондланы асламысын фашистле жокъ этгендиле. Эки жылдан а малкъар халкъны туугъан жеринден зор бла кётюредиле. Урушдан сора

аны фондларын жангыдан жыйышдырып башлагъанда, битеу Союзну улуу библиотекарлары бизникинне китапла жибергендиле.

Ол жыллада малкъарлы жазуучуланы чыгъармалары дуняаны кёраллыкъ тойюл эдиле. Онюч жыл ала къыралны тарыхындан къырылып тургъандыла. Мында сакъланган документлеге кёре, «Мени сёзюм» деген китап бери Куйбышев областны библиотеказындан 1963 жылда келгенди. Башхача айтханда, ол да малкъарлыланы ызыларындан къайтханды чыкъгъан, басмаланган жерине. Китапны къадары малкъар халкъны къадарына ушагъанын белгилерге суюме. Ол аны авторуну сёзлерин къайтарады:

Иги сёзю бичакъ кесмес,
Иги сёзю боран элтмес,
Иги сёз отда да кюймес,
Иги сёзге багъа жетмес...

МАХИЙЛАНЫ Азиза,
Суратны САРАККУЛАНЫ
Асият алгъанды.

Атым кыалыр, тюзюм, терсим билинир...

(Джуртубайланы Махтини «Возвращение в историю» деген жыйымдыгындан)

*Төреле, сурала кибик,
Жюрюген заманлада
Намыс, бет, мархумлук да
Көп эди адамлада.
Энди уа не болдула
Ахшы адетле кыалмай?
Берекет жокду жерде
Бир Аллах чамланганлай...*

Былай башланады Кязимни жер юсюнде аманлыккыны, хыянатлыккыны, инсанла адамлыккыларын нек тас этгенлерини юслеринден оюмлары. Аланы сылтауун хажи битеу жашауунда излерикди, көп чыгармасында эшитилинедиле бу соруула. Аны Аллахдан жууап излегени халккыны, жууукларыны кыйын жашауларына жарысгандан, алагга себеп излегенденди, битеу адам улу да аманлыккыны кыолунда болуп, аны сыфаты жюрегиндегине келишмегени кыйнаганды...

Кязим битеу узун жашауунда Аллахха ийнанганын кыймаганды. Ол да, көп дин ахлулача, энчи оюмлары болганлача, дунядагы терсликкеге жюреклеринден ауруганлача, Аллахны, Бизни жаратханы аллында соруула бермей кыаллыккы туюлю эди. Бу соруула, жер юсюнде хыянатлыккы бла бирге туууп, бурундан бери аладыла адам улуну акылын. Динни юсюнден айта, Аллах битеу жердеги ишле ючюн жууаплады. Ол билмей бир жукк да болмайды, дейдиле. Бизни жаратханы чексиз – кыйырсыз кыарууна ийнанып, аны бла бирге дуняда болган хыянатлыккы да жюрекке сыйындырып, адам, Аллахны аллында сабырлыккы да саклап, аны жолунда тубеген соруулага жууапла излегенин да кыймайды.

Дин ахлу алагга жууап тапмаса, Бизни жаратханга дау этеди. Кязим да, береди анга соруула:

*Байгга сен байлыккы көп бердинг,
Жарлыкка тарлыккы тежединг,
Аллах, олмуду тюзлюгюн,
Биз жарлыкка берлигинг? – деп даулайды.*

Ол да бошдан туюлюду. Адамла араларында социальный жаны бла тенглик болмаганы эди аны сылтауу, улуу шахарладача, Кавказда ол болум артыккы куюлю туюлю эсе да. Поэт алыкка да ийнанды адам кесичаланы араларына тюзлюкню келтираллыккыды, аланы кыянларын ичгенлени жокк этип, жангы жашау куурагга кыолундан келликди деп. Россейде биринчи революция узакк туюлю эди, алайлыккы сезген Кязим назмуларында ол жангы кыйынлыккыла келтирлигин билгенди.

Поэтни энчи оюму бу кезиуде да керюнеди, адамла, бир бирине аруу кезден кырап, жашауу иги жанына айландыргга амал барды деп ишанганны, революцияны таулагга жетмей кыалмазлыккыны айтып, анга ыразылыккы бла бирге ол саклаган тенгликни келтирими, кыара кучу бла адамны насыпты этерге болурму деген ишекликни туудургандыла. Ол акыыл да бошдан келмегенди: Кязим ары дери көпкю кергенди, адамны ич дунясын да билгенди, тамбалагы кюнун да жаланда кеси тюрлендирге (анга социальный тюрлемиуле угай, Аллахны ыразылыккы бла) боллугун да анылаганды:

*Ынкылап болур боранлы,
Кыатышдырыр болганны,
Бюгер, жыггар, ууатыр
«Бу неди?» – деп сорганны.*

1905 жылдан сора жазылган назмуларында да соруула азаймайдыла. «Аллах да залымле жанлы» деген назмусуну ал тизинлеринде керюнеди. Поэт сорууларына жууап тапмаганы, тюз жолгга чыгаргга итингени тынчылыккы бермейди. Ийманын хажи бир заманда да тас этмегенди, ийнануун да, аны хар ууахтыда ачыкк сезмесе да. Кязим билалмай эди аны кыайдан саклагга боллугун, алай ол барды деген мурадын а юзюмгенди («Адамды бизни атыбыз»). Аллахха айланып жазганларында, жашауу терс кыуралганын айтып кыймай, көлквалдысын, мыйыкк тубюнден ышарганын да жашырмайды. Ала бла бирге уа ийманыны куюлююгю да ачыккыла нады: Аллахха – битеу жаны болганланы, кудуретни жаратханга айланып, аны аллында турганча, былай сорады:

сууук ташла, чёгююню тубюнде зынгырдап, жырлап, юйюне, шахарны тамаша оюуларына айландадыла. Усталыккы, соймекликка, кюнча, ёмюрлюкюдо.

ГРУТУЛАНЫ Мариам.

Сезимле туудурган тизгинле

Бюгюнлюкде, көп жылла озгандан сора, бегирек ачыккыланады Мечиланы Кязимни



*Аллах, кересе, барына тездюк,
Барына тездюк, кыайдады тюзлюк?
Оггесе, анга кыармай куючюг,
Бизге шо кыйынлыккыламы сюзюнг?*

Меккягга барып кыайтхан узакк, кыйын да жолундан сора, Кязимни тюзлюккы кыайда эсе да узаккда, фыйгамбарны тууган жеринде болур деген ахшы мурагындан (ары дери ол бар эсе да) туюлюеди. Шаркыны кумлу жолларын кыдыра, башхаланы жашауларын көре, акылын жангы сагышыла ала, биягы жууап табылмаган соруула туугандыла:

*Арап жери кыдырып, аны көрдюм,
Тур таууна көп кыарап, сейирсиндим,
Жер кыайда да не аруу эди, дедим,
Аллах, сен бары да адам ючюн бердинг.
Да сора былай кыйынлыккы некиди ол?
Кезю – соккур, көпю – такыр некиди ол?
Туууп, жашап, былай факыр некиди ол?
Ююсюзледен, факыроладан толуду жол.*

Битеу дуняны аманлыккы, хыянатлыккы алып кыйганды деген сагышлары бютюнда бушуулу эшитилинедиле аны Меккада жазган «Кязимни Арабстанда Локмун хажиге этген осуяты» деген назмусунда. Поэт, динни кыаты тутхан инсан, аузуна келтирмезлик сёзлени айтханы сейирге квалдырады, ол мында бек сыйлы затын – ийманын – тас этер чекке жетипди...

Ол жаланда кесини ёз халккы насыпсыз некиди деген соруугга жууап сакламайды, Аллах жаратхан битеу да дуняны кероахтыккы нек алып кыйганын билдире сюеди. Аманлыккы хорларыккы, аны тамыры бла жокк этерик куюню излейди. Ол оюм этгенге көре, битеу да адамланы кыйынлыккылары бирди. Биягы анга тынчылыккы бермеген соруулага жууапла излеп, ётген жолларына кыайта, туюлюеди, сора дагыда аны юсюнден айтады:

*Кыурман этдим, хаж кылдым,
Аллахдан тилеп турдум...
Насып жокк манга хаккыга,
Болмадым себеп халккыга.*

Аны жюрегин талап турган соруулага жууапны ол дуняда угай, мында табаргга сюеди. Анда жууапны эшитсе да, «кыайтып, аланы бир адамгга да айталлыккы туюлюду». Дуняда ол керген болум аны жюрегинде жашаганга келишмегенине кыйналганы Биринчи дуняа урушну кезиунде жазылган назмуларында артыккда куч алады. Аладан бири «Бу дуняда кыуанч азды, бушуу – көп...» деген сёзле бла башланады. Аманлыккыны тамыры бек куюлюду. Кязим бирде асыллыккы этгенчады, былай жаза:

*Тезейик, жашау – керти, жан – жалганды,
Жашау югюгю – адамгга аталганды.*

...Революцияны келтиргенлени айтханларына ыразы болганлыккыга, жашын партизанланы санында урушка да ашырганлыккыга, Кязим андан ары жашау ырахатлы боллуккы деген оюмдан узакк эди. 58-жыллыккы поэт, тохтамай ишлеп, тюзлюкню излеп, көп мудах сагыш этген, бай сынаулу кишиди. Ол жыллада жангы жашауга чактырган лозунгада айтылганланы санында Кязимни жюрегинде бютюнда хар ким да тенг боллуккы деген ишекликни туудурганды. Ол керюп турганды тенглик деп, хар адамгга да бирча онгланы кырамай, кыолайларын бирча этгенлерин. Эки бирча адам болмайды, хар бирине энчиликке эсге алынмаганы таплыккы бла бошалазлыккыны билгенди. Аланы бир бирге тенг этип, адамлыккыларын учуландырып, арада жангы көлквалдылыккы тууарыгын анылаганды. Жашау кеси аны тюзлюкню кергюзгенди:

*Большевик излеген тенглик-
Болурму экен кыолдан келлик?
Кимге тенглик, кимге кемлик,
Кимди аны толук биллик?*

Поэтни революциядан сора чыгармачылыккында соруула салганы, Аллахны аллында жууап саклагганы эсленмейди. Баям, аны сылтауу мында да болур: алыкка аны кыол жазмаларыны көбюсю табылмаганды. (Малкырлыланы Орта Азиягга керюлюкюдо деген хапар чыгга башлаганда, ол кезиуде Кичи – Балыкда жашаган Кязим кыол жазмаларын, китапларын да буккыдурган этгенди деген хапар жюрюйдю). Ким биледи, 20-чы – 30-чу жыллада жазганлары ахырысы бла тас болган да болурла. Ол жыллада назмула тактыганы кыйганды деп айтыргга уа жарарыккы туюлюду, Кызастанда, ёлурден алгга жазганларыны бир кыууму саклангандыла да.

Кязимни халккы жашауу магынасы неди деген соруугга жууап эртте бергенди: жашау – сынауду деп. Бу сёзлени кертилиги аны культурасында, харкюлюк хапарларында да эшитилингенлей турады. Сыйлы Кыранда айтылганга көре, Аллах жерде болган ишлеге узаккдан кырап турмайды, Бизни жаратхан адамгга былай дейди: «...биз сизге кыайда жууукбуз, боюн тамырыгыздан эсе». Былай кыраганда, бош керюнген акыылга хар инсан, хар демениги адам да кеси келдире керекди. Баам, Кязим да аладанды.

Сюргюнде да поэт халккыны аллында барганды.

Кыолундан келгенича анга куч – кыарау бергенди, тыш жерде кыалмабыз деп ишандырганды («Мени жарлы халккы»), кыолланы бошлап кыймазгга чактырганды. Битеу эсин битеу дуняны аманлыккы, хыянатлыккы алып кыйганды деген акыыл бла жашаган, ол акыылга хорлатхан, ачыккыдан, жаланганчыккыдан кыйналып, киши жеринде кечинген хазнамы жазарыккы эди «Осуят» деген назмуу. Халккыны, жууукк – ахлуларын тёзюмлюкке чактыра, жашаууга ийнанганын, хар кимге, хар затха да жер табылыгыын айтады. Жаланда иш бла игилик ючюн керюшю тутханларын адамны жашаууу магынасын, ата – бабаланы гюнахарланы аланы ызыларындан келгенле жуууп кетериге боллуккыларын баамлайды. Тутхан динине кертичилигин, жашауун бош ётюрмегенин, аны жюрегинден чыккан сёз халккына керек болганын, андан ары да керек боллугун бек ауур 1944 жылда азганды:

*Мен кыалмам, атым кыалыр,
Сёзюм, ишим махталыр,
Тюзюм, терсим билинир...*

Сагышыла

Кыайтарылмаган усталыккы

Мечиланы Кязимни поэзиясы инсаны этика, эстетика учууларыны бек башыды. Урууну эстетикасы да чынты усталыккы бла кыаты байламлыккыдады. Ол а поэтни, ташчыны да бир бирге жууукк этеди, ала акиси да жамауатха жараган кыйыматлы ишчи бардырганлары себепли. Аллахдан берилген хунери болган устаны кыолунда тилсиз,

чыгармаларыны адамланы акыыллары тюрлендирген, ийнанмаулуккы бла экили болган сезимлеринден чыгарып, аланы келлерине жетген улуу кыарулары болганлары. Аны назмулары лирикалыдыла, философия магыаналыдыла, ёхтемликкери, таукелликкери бла жюреклени кюзгыйдыла. Аланы поэтни ёз жерини чеклеринден да узаккда окууп сейирге кыаладыла.

Адамны бузган огурсуз-лукуну бир жанына тюртүп, инсанны жюрек кыаруун огурлу учуулага буруудады Кязимни чакырыуларыны баш борчу да.

ДЖАНИБЕКЛАНЫ Светлана.

Кертчиликке ёхтемленебиз

Кязим бизни Пушкинбизди, сабийлигибизде аналарыбыздан эшитген «Бешик жырдан» башлап, «Кыартлыккы

бла ушакк» деген терен магыаналы чыгармасына дери тюзлюкню, кертичиликни, игиликни дерселерин арымай – талмай окутхан багылай устазыбызды. Улуу адабиятын дунясына биринчи атламларыбызны, аны таш юйюню босагасындан алып, бийикликке чыккысак да, билимбизни ана сюто аны аламат поэзиясы болганын не заманда да эсибизде тутубуз. КЮЧЮКЛАНЫ Зухра.



Казим эллилери Солтанланы Жаша эМХолаМханланы Токай бла.

Эсгерю

Казимни жашларыны кьадарлары насыплы болганды деп айтырча туююлду. Сабийлей ауруп да ёлгендиге, замансыз кетип, жакини мудах да этгендиге. Гитче жашы Саид да кыйынлык кетирю чююн кьалмаганды.

Уллу Ата журт урушда немислиге тутмакыга тюшгенди. Аны ююн совет законнга кёре, ол онбеш жыл тюрмеде олтуруп чыкыганды. Эркин болгандан сора Сибирьде жашаганды. Анда оруслу тиширью бла ююр кьурап, жаш да ёсдюргенди. Арта Саид, тууган жерине кыйтып, экинчи кере ююрлю болганды.

«Балкария: боль и гордость» деген китапда Казимни гитче жашыны атасыны юсюнден эсгерюю барды. Газет окьуучуланы аны бла шагьырей этерге сюебиз.

Чамны, оюнну суйген

Биз онтёрт сабий эдик: сегиз жаш бла, алты кызы. Тамата кьарындашыбыз Мухамматдан сора жаланда кызыла туугандыла. Аладан бек уллусу Шапий айтычу эди: «Атабызны эгечлери уа анабызга былай деп болгандыла: «Энди жаш тапмасанг, кысталган этериксе». Алтынчы кызыдан сора Ахмат тууганда, жараган кьурманлык этгендиге». Уллу Ата журт урушун алында төрт жаш бла төрт кызы кылабыз. Мухаммат Граждан урушда ёлгенди.

Казим орта бойлу, тегерекбет, кызыл ууртлу, акьсакьал эди. Таягын, акьсакьала, ол кьолтук тюбюнде жюрютмегенди. Аны кьолунда кьамишден этилген таягы болганды. Узакь жолочулукыга ахма минип атланганды. Анга уа, агьыны кыялуугу ючюн, башхалача, сол жанындан угьай, онг жанындан олтурганды.

Юсюне чепкен, таулу кёлек кийгенди, белинде бел бау, башында бёркю, аякларында териден неда кьумачдан тигилген чабырлары, меслери болганды, суукыла да аланы кийиз чарыкыла алышханды. Жаз башында бахчаны сугьарса, жалан аякь ишлегенди. Бичен жыйганда, аягы учхаламача, чабыр кийгенди.

Саулугуна бир заманда тарыкмаганды. Кьартлыгына дери бир тиши да тепмегенди. Азыкьладан сют аш, кьалмуьк чый суйгенди.

Кьачан да жарлыгьа, кыйынлыгьа болушурьга хаппа – хазыр эди. Ахыр шайын окьуна берлик эди аллына келген факьырагьа. Бир иш эсиме келеди. Ныгышда жарлы бла байны араларында даулашны эшитгенди Казим. Биринчиси ишлеген кыйыныны хаьтын сураганды. Экинчи уа бериге унамаганды, сен эринчексе, деп болмачы сёзлени айтып.

Атам, ол харип жанлы болганды, бай киши, аны эниш этерге кюреше, сакьат ортагьа сугьулмасын, дегенди. Казим а анга былай жууаплаганды: «Мени сакьатлыгьыма кьолумда таягым болушады, сени кибиш башы болганнга уа бир жуьк да болушурьк туююлду». Алайгьа жыйылганла харх этип кюлгендиге, байны уа, саяпаллары тюшюп, алайдан узакь кетгенди.

Юйюбюз Шыкьыны башында эди. Ол эки кьатлы болганы себепли, тюбюнде малла тургандыла, башын да экиге бёлюп, алай жашагьанбыз. Отоулары бири хужура эди, аны полунда кийиз жайылып, атабыз бош заманын анда ётдюргенди: китаплары окьугьанды, гитче столчукьну бутларына салып, жазыула этгенди. Кече уа аны юсюнде патеген чыракь жанганды. Жазыуун кьалам бла бардыргьанды, ишинден бир адам да чырмамаз ючюн отоун эшигин кьаты этгенди.

Атабызны горьбегиси юйюбюзден узакь болмай, алайтын барган сууну жагьасын-

Оюм

Эски дефтерледе сакьланган кыймат

Малкьарлыла бла кьарачайлыланы эпосларына кёре, батыр нартланы ата – бабасы темирчи Алтын Дебет болганды. Аны аты бурунгулу тюркюлени динлеринде (тенгрианство) да сагьынылады, Кьуранда да темирчи Дауутну уста кьоллулугьуну юсюнден айтылады. Бу шарт терен магьананы тутады. Нек дегенде малкьар жазманы ал атламы да темирчи, поэт, дин адамы Казимни аты бла байламыды.

Фольклорубузга кыйтханыбыз, Мечи улуну чыгармачылыгына да жангы кюч бла эс бургьаныбыз да бир кезиге тюшгендиге. Поэтден кьалган культура байлыгыбызны кьадары узакьлага кетеди: ол толусунлай халкь арасында жайылып, аны эсинде, кёлюнде кылып, кыйматлылыклары улду болган залача сакьланган эски дефтерледеди.

ДЖУРТУБАЙЛАНЫ Махти.

да эди. Ол алай ишленген эди - андан кьараганда, юйде не бола тургьанын кёрюрча. Темирчи таш кёмурден от этип, алай эритгендиге, аны себепли горьбегиде сууу бла терен таз, дагыда баша ууакь - тюек затла да бар эдиле.

Иш бир сагьатха да тохтамагьанды чёгючню тауушу жаз башындан кюз артына дери эшитилгенлей тургьанды. Жаз башы ишлеге кюрекле, сабан агьачла хазырлагьанды, кюз ишлеге уа чалгьыла, оракьла, баша керекле жарашдыргьанды. Сора эллиле дайым да бичакьла, налла, таякьлага темир чюйле ишлетгендиге.

хапарны кёп кере кыйтаргьанды.

Чамны бек суйгенди. Сёзюнде да ол сезилмей кьалмагьанды. Ол ашыкьмай, кесини хар сёзюне тынгылагьанча, алай сёлешгенди. Тауча сёз табалмай кьалса, арап тил бла хайырлангьанды.

Тюш намаз жууукьлаша башласа, горьбежидегиле юйлерине ашыкьгьандыла. Казимни кеслери бла да тюш азыкьга чакьыргьандыла, ол а былай жууаплагьанды: «Юйде да эрикменге кюйген гыржын бла акь суудан, аладан иги азыкьны уа сен да саллыкь туююлсе».

Бирде уа: «Мындагыланы барысыча, мен да ач болганма, алай сен а бизни барыбызны да чакьырмайса тюш азыкьга», - дер эди. Алай аны кьонакьга чакьырып, ол, угьай деп, кьонакьбайны жанын тиригин билсе, бармай кьалмагьанды.

Ингерде кьоншула, жууукьла да бизни от жагьага жыйылгьандыла. Кызыла Казимни жангы жырларын жырлагьандыла, кьонакьла уа, аланы эслеринде тутуп, элден - элге, аууздан - ауузга элтгендиге.

Атабыз сабийлени бек суйгенди. Школгьа жюрюгелени дерсленден сора, алларын сакьлап, аладан хапар соргьанды, чам этгенди, тамсилле айтханды. Аладан бири да эсимдеди. «Тюлюк тауукь этге тансыкь болгьанды. Хоразны кёргенди да, аны ызындан кьуугьанды. Ол а чалманнга олтургьанды да, кычырып башлагьанды.

Тюлюк андан: «Шуёхчугьум, былай кьаты нек кычыраса?-- деп соргьанды. Хораз былай жууаплагьанды: «Тюш намаз болгьанды да, андан кычырама». «Тюш андан, намазны бирге кылайыкь». «Ашыкьма, - дегенди Хораз. - Анда уучула келе турадыла да, аланы сакьлайыкь». Тюлюк, ауур кюнсюнюп, ашыгьып: «Хау, шуёхум, сенден эсе алгьа ёллюгюм себепли, барып, жангыдан абидеэ алайым, юсюнюм – башымы да алышып кыйтайым», - деп кетгенди.

Дагыда бир зат: Казимни жюрюги кыйналып турса да, ол халин бир заманда кёргозтмегенди. Не заманда да хар кимге жарыкь, аруу сёз айтып, кесини кёлюн кётюргенди. Аны жанындагыла да хажини жарыкьлыгы кёчмей кьалмагьанды.

МЕЧИЛАНЫ Саид.



Казимни Шыкьыда юй-музейи.



От жагьасы.

Акъялманнны белгисиз, белгили да жоллары

Мухаммат эфенди Османов бла бирге

1939 жылда Нальчикде Къайсын, Кязимни жашау жолун, назмуларын да жаза туруп, ол анга Аксайда Мухаммат эфендини къонагы болуп турганын айтханды. Къайсын, Кязимни назмулары бла бирге Аксай университетлерин да толусунай жазып, Къабарты-Малкъар илму-излем институтха тапдырганды.

Алада айтылганга кёре, Аксайга 1895 жылны күз артында барып, 1896 жылы жаз башына дери турганды. Анда межитте жюриоп, намаз къылганды, дин окуулу, белгили адамлары уазларына, аны кибики, дуня масагатларына тынгылаганды. Мухаммат эфенди, назмуулугундан тышында, къумукъ халккыны миллет къуралыууна жол излеген, аны жарыкъландырыу ишлерин башлаган билимми, уллу адам Кязимден 9 жыл тамата эди.

Россейде тюрк тилли миллетлени тарыхларын, жашаулары да иги билгенден. Къумукъ халккыны ниет байлыгын жыйышдырып, басмалар муратда ол Шимал Кавказын кеп жеринде болганды, аны кеп алчы адамы бла шукълукъ жюриотгенди. Мухаммат Чепеллеу эфенди бла да къысха танышлыгын эсе алсакъ, ол XIX ёмюрню 70-80-чи жылларында Терк областада бек белгили адамладан бири, биринчи таулу музыкант Абайланы Солтан-Бек бла шагырей болмай амалы жоъкъ эди деп, алай къарайбыз. Кесини жерлешин къумукълу шайыр бла шагырей этген Солтан-Бек кеси эсе да алайды. Ол затха эки шагъатлыкъ барды.

Мухаммат эфенди Османов юсюнден жазыулада ол Шимал Кавказын Коста Хетагуров, Батырбек Туганов, Жантемир Шанаев кибики белгили адамлары бла байламлыкъ жюриотгени айтылады. Жантемир Шанаев а Солтан-Бекни шукълукъ болганды. Къысха айтханда, Шимал Кавказ халккыны алчы адамлары жыйылган жер - Терк башы - миллетлерине жол излеген билимми адамлары бирикдиргенди. Жазма, зарф болмаганын тарыхыны кеп сейир бетлери жазылмай къалган Малкъар кесини Чепеллеу эфенди, Кязим хажы кибики адамларыны къаллай жолла арытханларын да къагытха тошоралмаганды.

XIX ёмюрню экинчи жарымы - Мухаммат эфенди жашаган заман — Россейде жамауат фикрлени ёсген заманды, къарангы халкъла уянып, окуу-билим алырга, азат жашау къуарарга алланган заман. Миллет жашауу былай толкъун агымында ырыскы къолайлары, бийликлери да болган адамла, кеси жерлерини чеклеринден чыгып, башха миллетлени алчы адамлары бла байламлыкъ жюриотдиле, тыш къыраллада болган жангылыкъланы кеси халккыларына келтирерге кюрешдиле. Мухаммат эфенди Османов алай адам болганды. Аны бла бирге Аксай эл да къумукъ халккыны маданият ара-сыды, дуня ишлерине къатыша келген бийлени, ёзденлени жери. Мында уллу межитте, медиреселе да бардыла.

Къумукъ жеринде жашай, Кязимни бек алга ачханы - молла бла окуулу адамлары арасында келишмеулюк эди. Окуулу адамла, аны къонакъбайы Мухаммат эфенди, кеслери дин тутхан, Къуран окууган адамла болуп турганлай, исламни бир къауум къарангы (сколастика) ийнаыуларына къажау кюрешдиле. Мында дуня къурулушун сартындан кеп даулашадыла. Аллай даулашлагъа Кязим да къатышды. Мухаммат эфенди бла бирге, межитте не Аксай ысхылтылары жыйылган жерледе болуп, ол жангы заманын фикрлерине, къумукъ назмулагъа, Россейде жюриоген хабарлагъа тынгылайды.

1970-1980 жыллада Къабарты-Малкъар къырал университетде ишлеп турган тарых илмуланы доктору, профессор, акъсайчы Шарабдин Магидов анасындан эшитип айтыууна кёре, Кязим Аксайда «къумукъланы кеслеринча болуп», ушакъларга къатышханды, кеси жазган назмула да окууганды.

Къалай алай болса да, Кязимни Аксайда турган жылгъа жуукъ заманы бошха кетмегенди. Мухаммат эфенди анга кеп жаны бла юлюг болганды, кеси халккыны жангы жазма адабиятын къалай къуарарга болугун кёргозгенди. Эфендини тюзюней кесинден алган дерслеринде сора да, Кязим аны уллу китапханасында сорууларына жуап берген кеп китап тапханды.

Айхай да, Кязим бек алга Мухаммат эфендини назмуларына къараганды, аланы суратлау магъаналарына, ниет излемлерине уюганды. Ол къумукълу шайырыни бегирекда «Шаухалны къаласы», «Аксайчыла», «Голкызы» деген поэмаларын суйюп окууганды, ючюнчюсюн а кёлден окууна билгенди, артада Шыкъыда айтыучусун жерлешлери эсгергенди. Не сёз, ол кеси жылгъа жуукъ заманын ичинде Аксайда бир жуукъ жазмай турмаганды. Къумукълы жолучулугундан алай кёлленип келген Кязим дефтерине къара тартмай келир амалы жоъкъ эди. Болсада аны ол жылгъа келешин чыгармаларында 90-чы жылланы арасы бла белгиленген назму жоъкду. Неда Мухаммат эфендини, Аксайны сагынган назмуу тубемейди. Ол бек сейрди. Аны Аксай дефтери тас болганды неда ол андан къайтхандан сора, адабият ишни къуарарга жаны - къаны бла кетип, анда алган дерслерини жалаңда акылында тутханды. Мухаммат эфенди Османов да, аны бир ниетли тенглери-жерлешлери да Кязимни кёз туурасында тургандыла. Таулу назмуу ичинден алагъа бек ыразы эди, - къалам, къагыт да болур заманнга ниет ёкоюл, таянчагы Чепеллеу эфенди къазакъланы къолларындан жоюлуп кетмеген болса, ол да жазмаса да, айтып къалдырылыкъ болур эди кеп затны.

Жазыучу Тёппеланы Алим, Мечиланы Кязимни чыгармаларыны экитомлугуна уллу къыйын салып къыймай, 2001 жылда «Элбрус» китап басмада «Мечиланы Кязим» деген ат бла китап да чыгарганды. Ол анда, хажини жашау жолун тюрлю – тюрлю кезиулеге бёлюп, чыгармачылыгын тинтип, белгили адамла бла байламлыкъланы, Къулийланы Къайсын анга уастынача къарап, этген ахшы ишлерини юсюнден да айтады. Андан эки юзюк бла окуучуну шагырей этерге сюебиз (экинчиси къысхартылып бериледи).



Не медет, Кязимни, андан арха кеп жолларыча, Аксайга жолу да аны халккына жаланда таурух болуп къалганды. Энди адабиятны алими ол эки уллу поэтни арасында тенглики, ниет ёкоюлукно, жалаңда аланы чыгармаларын тенглешдирип, алай ачыкларга болукъду.

Кязим бла Къайсын

Кязим малкъар халккыны биринчи уллу поэти болганына кишини ишеклиги жоъкду. Сёз уастасы, дуня акылыны, адамланы сабыры, тюзюкно, бирликчи да ёкоюл - бек биринчи Кязимди. Энди биз алай кербиз, алай ангылайбыз миллет сыйлыбызны, миллетни сыйын кётюрген, биринчи адамыбызны.

Бизни миллет поэтика ангыламыбызны ол даражага жетдирген Къулийланы Къайсын болганды. Кязим уллу поэт эди, кеси заманында ёз халккыны ангылау даражасындан кеп да бийикге ёрлегенди. Ол затны заманында айтып ангылатыр ючюнд да, уллу поэт, уллу окуулу, закик адам керек болады. Кязимни, халккыны да насыбына аллай адам Къайсынны бетинде кечге къалмай келгенди. Къайсынны жоюлюгю, закилиги, адамлыгы Кязимни бетинде миллет поэзияны от жагъасын кёрюрге жетишгенди. Бек сейри - Кязим да, Къайсынны «кесине ушатып», анга сёзон ата татылыгы бла айтханды:

*Баям къозула жетгенин билгенди -
Кесиме ушаш «тели» Къайсын келгенди.
Къозу эт ашпа, боза ичип оттурдукъ,
Эски юйюмде назмула окудукъ.*

*«Тели» Къайсын келип юсюме ауганды,
Ингирликде ийнегими саууганды,
Къолан ийнегими сютюн ичгенди,
Хакъына «аман» китап бергенди.*

Назму ал башындан окууна Кязим бла Къайсын арасында татлы болганынын кёргозтеди. 30-чу жыллада, Шыкъыгъа келип, анга тубеген кеп тюрлю адамланы арасында Кязим «хыпир» Къайсынны эслегенди, сёзон, сайлап, анга айтханды, «къолан ийнегими сютюн» анга ичиргенди. Поэзияны тилин ангылауына «тели» Къайсын келип юсюме ауганды, ингирликде къолан ийнегими саууганды» деген болунган ишден кеп да теренди, поэзия байламлыккъды, закииле сырын да суратлап айтыду.

Айтырга тийишлиди, 20-чы-30-чу жыллада Кязимни жакълаган тын туюл эди. Ол хажы эди. Халкъга да, аны терен философия жашау магъаналы чыгармаларындан эсе, дин экирлерди, большевиклени, совет властыны бир-бир ишлерин огырамаган назмулары кёбюрек эшитиле эдиле. Анга кёре, биринчи малкъар китаплада, Кязимни назмулары чыгарганыны квой, анга чамалангырга да угъай демеи эдиле. Ол болумлада Къайсын, жашлыкъ, не асыллыкъ этмей, Кязимге битеу улан жюреги, сейрсинген сезими

бла къараганды. Андан арха жыллада, уруш отунда, кечпючю жыллада бара, Къайсын ёнюп кеткинчи, Кязимге улан жюрегин, уллу сейрсиниун сёнгюргенди.

Алай адепликни тагылары, Къайсын кеси айтхандан, 1938 жылда башлангандыла. Ол жыл партияны область комитетини оноуу бла Кязимни Нальчикге келтирип, Къайсынны да, жаш назмуу, окуулу адам къадарында, анга къагытчы этип, назмуларын, кеп тюрлю философия фикрлерин, жашау къарамларын жаздыргандыла. Къайсын, ол заманда жазганларын бирге жыйышдырып, Кязимни кесини кёл жазмаларын да сайлап, тизип, Къабарты-Малкъар илму-излем институту архивине салганды. Кеси Кязимни къалай таныганыны, аны чыгармачылыгыны юсюнден биринчи статьясын жазып басмалаганды. Алай бла поэтни юсюнден биринчи тийишли сёзюно айтхан да Къайсын болганды.

Къайсын ол заманда, кеси жазып алган кеп назму байлыккыны институтха салып, асыртхандан сора да, сюйген назмуларыны кёл жазмаларын кесинде кыйганды. Аланы урушу, кечпючюлюкно да къыйын жылларында жанындан эсе арха салып сакъланганды. Халкъ, жерине къайтып, басма онг болганлай а, Кязимни биринчи китапларында чыкъланганы, кесинде сакъланганында да жыйышдырып, къарап, «Кязим. Сайлама чыгармалары» деп, битеу да малкъар адабиятны тарыхында бек уллу магъанасы, сыйы болган китапны чыгарганды. Тюзюн айтханда, ол китап Кязимни ким болганыны кёргозгенди, аны уллу дуняга жолун башлаганды. Басмасыз къыйын заманланы туманында, Шыкъыдан къарап, битеу дуняны кералган уллу закик поэти Къайсын халкълагъа таныханды. Дагыда аны юсюнден статьялары, эсгерилери совет басмада терк-терк басмалангандыла.

Алай бла Кязимни биринчи китаплары октябрь ынкылапха дери басмаланган эселе да, совет властыны жылларында да аны назмулары чыгъа-чыгъа турган эселе да, чыгармаларына тийишлисича багъа беруу, басмалау, башха тилге, бек алга орусчага кечюрюп, къыралга белгили этиу 1956 жылдан башланганды. «Кетериле терс жолланы, тозетирле законланы», - деп, халкъга умут бере, адамны эсине ийнана кетген поэти айтханлары, ийнаыуу да керти болуп, терслик тозетилгенди, халкъ Кязимни от жагъасына къайтханча болганды. Энди таулула аны атын тууган жер бла тенг кёрелди. Тюзю да алайды - Кязим халккыны тууган жерине кертилигини, сыймеклигини бийик юлюгюсюду, шагытады. Назмулары жангыдан «Жашауу-бузу байрагы» (Фрунзе, 1956 ж.) «Къарындашны сёзю» (Нальчик, 1957 ж.), «Малкъарны поэтри» (орус тилде, Москва, 1958 ж.) кибики китаплада басмаланганды. Алай а аны закилигин, терен къарамлы уста назмуу, акылман, философ болганын толусунай 1959 жылда Нальчикде чыкълан «Сайламалары» кёргозгенди. Ол китапны хазырлап, басмалагъан Къайсын «Кязимни китабыны юсюнден жазылган назмусунда» аны магъанасын ачыкъланганды:

*Бу китабымыды не уа халккыбызга
Берилген чыдамы, кеп жарыуумду?
Душманла чапхан кондеде журтубузга
Халккы жараларын жууган суумду?..*

Алай бла Къайсын халккыны «хуна тешикден чыкъланганын», аны да, бирси халкъланыча, уллу поэти болганын, ол кеп жыллада, кеп жоллада кеп халкъланы къыйынлыкъларын анылап, алагъа насып, себеп излеп жашаганын, жазганына жашауу къууанчын, бушуун да, боранын, ариу кюнюнд да сыйындырганын кёргозгенди. Аллай закик чыгармалары анда тилде басмалап, тынчайып къалмай, аланы юслеринден айта да билгенди, дуня поэзияда тийишли жерине да салганды. Къыйын кезиуледе Кязим халккыны ёкоюл болганча, Къайсын да ана тилинде чынтты поэзияны ёкоюл болганды. Ол, халккыны аллында, Кязимни аллында да улан борчуна кертичи болуп, инсан жоюлюгюню, маданиятыны, миллет сезимини кючлеринде Кязимге поэзияны бек бийик тёрюнде жерин табарга болушханды.

Кязимни 1959 жылда болган 100-жыллыгы малкъар халккыны Ата журтуна къайтыуун, миллет атын жангыдан алыуун, илму, маданият, къырал жашауун жангыдан башлауун, жангы, уллу жолларын ызулауун да бирикдиргенди. Кязим миллет биригуину, кёлленину белгиси болганды. Аны юбилейи бла байламлы РСФСР-ни Жазыучуларыны союзуу сессиясы Нальчикде барганы, бери къыралны кеп уллу адамы, жазыучусу да келгени, ала республиканы намысын кётюргенлери - бары да Къайсынны хатери, аны намысы, айтуу бла болгандыла. Аллай затланы эсе туртарга керекбиз. Къонакъла, Кязимни юсюнден айта, айхай да, халккыны, аны жерини, жырыны юсюнден айтхандыла. Аллай кётюромлюк малкъар адабиятны суратлау даражасыны терк ёсюп барырына себеп болганды.

Къайсын «Фахму бла акылманлыкъ», «Кязимни ышарыуу», «Кязим Мечив эмда шаркъ поэзиясы» дегенча статьяларында, кеп назмуларын, эсгерилеринде Кязимни тарых болулуны себеплеринден кеч къалган жолун жарытханды. Аны, кеси кибики, акылман, закик назмуучуны, философаны сатырларына чыгарганды. Ангылаганнга - ол миллет жигитлики, поэтни кесини суратлау жигитлигине, хорламларына тенг ишди.

ТЁППЕЛАНЫ АЛИМ,

КъМР-ни халкъ жазыучусу.

СУРАТДА: (солдан оннга) Отарланы Керим бла Къулийланы Къайсын Кязимни эсгертемесини аллында.

МЕЧИЛАНЫ КЯЗИМ

Дуния деген алай ачы тенгизди

Багдатха да, Стамбулга да бардым,
Мекканы Кааба ташына баш урдум.
Алай кыйтаханда жарлы жериме,
Анама жангыдан тууганча болдум.

1910

Арапта, Тюркде да айланп келдим.
Этнда Бызынгны таулары кёрдүм.
Манга хычмуунду барындан эсе
Жарлы элими кыйы от ийтиси.

1910

Сёзюм кыяга садак окъ
Тийгенчады. Амалым жокъ.
Алай зулмуга баш урмам,
Налат бергеними кыйомам.

Кыачханга кыач, кытул деген Аллах,
Кыууланга кыуу, жет, кём деген Аллах,
Кыачханы, кыууганы да биргесине
Уақыгга, кенгге да жетген Аллах,

Мени биргеме намаз кыласа,
Кёзюме, кыашыма кыарап тураса,

Мен кёрмейме, сен туурадаса,
Ийнегими саусам — кыуанаса.

Тик арбазыма кыарангы тошсе,
Сени кыачынг — кюн жарыкыды бизге,
Шош кыарайса кыйынылы жерибизге,
Сен биосоремейсе хатерибизге.

Акъ кыаяла башындан жол сала,
Жауун булутла кыаралып чыкысала,
Элия отла жашнап чакысала,
Иебиз санга жалынчакъ салам.

Билебиз сени барлыгыныгы,
Кёребиз кючюног, жарыгыныгы,
Аны ючюн айтабыз тарыгыуубузну,
Кетмеген, азаймагъан жарсыуубузну.

Зинданда жесирни — таукеллиги,
Шашхан кыулу умуту — кыйтышыуу,
Суу аданы тилеги — ашы, сууу,
Аллах, жокъду бизге ашыгыуун!

Барына кёл берирге жараган,
Кыаладан, сууладан да кыараган
Аллах, кыйгырмадың шо бир кере
Кязим жиягында терлики кёре.

Зинданга тошдонг, ийман нёгерим,
Хан кыласына, кёкге ёрлединг,
Аллах, барына кёзлеринг жопо,—
Жерде зулмуну бир нек кёрмединг?

Санга тарыгга, жалбара кыарыйбыз,
Себеплик жокъ, тарыкыгандан
арыйбыз,
Аллах, энди ахырыбызга таяндыкъ,
Жокъмуд сенден, жокъмуд бизге
таянчакъ?

Жарлы халкым, кёп китапла
окудум,
Андан санга хайыр чыгар деп
турдум.

Кязим окуйду, жазады, эринмейди,
Алай насып кыйдагысын билмейди.

Кыарысузга хайырым тийсин деп,
Эски порбейимде темир тоеме.
Халкыма жеткен азаплыкы кёроп,
Горбейимдеги кёмюрча кюеме!
1910

Жаууну кёлге тегесе,
Жарлыны жерге кёмесе.
Аллах, олмуду буйругунг,—
Ёмюрге этип турлугунг?

Таш эгурла сабаныбыз,
Кыарангыды адамыбыз,
Баш болганды аманыбыз.
Жангыз ийнек — бар малыбыз,
Анга да жокъ мадарыбыз,
Кыйын болду кыадарыбыз.

Иги сёз

Иги сёзю бичакъ кесмез,
Иги сёзю боран элтмез,
Иги сёз отда да кюймез,
Иги сёзге багъа жетмез.

Иги сёзюс жашау неди?
Тузсуз хантха теппе-тенгид!
Иги сёзю айтхан — эрди!
Акылы, жюреги кенгид.

Иги сёз — халкыны кючюдо,
Зулмуга кёбин бичеди.
Ол игилени ишиди,
Осаллагъа кыамичиди.

Иги сёз кыоркыганы билмейд,
Байга мужурача тиед.
Жарлы юйге ёкюлча киред,
Кыйынлыкка ол онг беред.

Окъ жерине жетип сууйд,
Суу да бир заманда кыруид,—
Иги сёз суумаз, кыруумаз,
Аны киши тутуп тыймаз.

Иги сёз — жомакыды, жырды,
Сёзю барны — кючо барды!
Иги сёзюс дуния тарды,
Жюрек, жол да кыарангыды.

Иги сёз — кёз жарыгынгды,
Ахлунга айтырыгынгды.
Жылы отду от жапанга,
Ол кыоруулайд душманынгдан.

Тюнг, кыуанчынг — иги сёз,
Кюнде жубанчыг — иги сёз,
Кюнде тыянчыг — иги сёз,
Кыаманг, кылычыг — иги сёз.

Иги сёз — жол нёгер болад,
Кыйын кюн биргенге барад.
Кёз ёлсек, иги сёз калад,
Ол сау кыалпапалага жарайд.

Кязим сёзюм бермез сизге,
Зулмуно суйген бетсизле!
Мени сёзюм — нёгерд тозге,
Тыянч факыргга, ёкюсюз.
1910

Парийим

Парийим, кыара парийим,
Керек туйюлд санга кийим.
Ийнакылайса мени, суйюп,
Кыйналмайса таякъ тийип.

Жанлыдан сакылайса малын,
Аман ниетли адамны
Тюз билесе, мен да аны
Суйимейме, бетсиз харамны.

Мен мудах болсам, кёзюме
Жарсып кыарайса, сёзюме
Тынгылайса, сен юйюме
Кылауурса да - соеме!

Кёп кюн нёгер болдунг манга,
Бирге чыдадык кыйгыгыга,
Ийнакылайса мени, суйюп,
Парийим, кыара парийим!
Жауларыма юресе сен,



Манга саулыкъ тилейсе сен,
Горбейиме киресе сен,
Зорчуладан игисе сен.

Мени ючюн кыадан да
Секиресе сен, отдан да
Артха турмаса, жаудан да
Кыоркымазса, тап, ажалдан да.

Мени ючюн кёп кыйналдың,
Кёп назмуна тынгыладың,
Аланы иги ангыладың
Башсызладан. Нёгер болдунг.

Бий туйюлдо сени иенг,
Назмучуду - сени туйюмид.
Кызыганмай ашыгы беред,
Темирчиди - сени сюед.

Тийишлисе сен назмуга,
Парийим, кыара парийим,
Чап терслеге, аманлагъа,
Парийим, кыара парийим!
1910

Муссаны кыатлап, Тур тауна чыкыдым,
Файгамбардан изми излеп,
таллыкыдым.
Тобукыланп, кыол жайып, тилек
этым,—

Изми жокъ, мухажир азабын чекдим.
Турдан кыарадым, Иричи башындан
Ёлге кыарачумча эрттен чагында.
Кёрдюм: адамла палах тузагында,
Аллахны жууугунда, узагында.

Кёреме: кёпдо бахча, ашыкъ сабан,
Жокъ кыулапга белни тюзетир заман,
Тохтаганыга бай кётореди табан,
Жарлыны сабийи - ач, юсю - жалан.

Жер иеси - жут, тебинеди кёзге,
Амал жокъду жарлыга ишлемезге,
Мангылайгга жазылыганын кёрмезге,
Ишлей-ишлей, аман бла ёлмезге!

Арап жерин кыдырып, аны кёрдюм,
Тур тауна кёп кыарап, сейирсиндим:
«Жер кыайда да не аруу эди дедим.
Аллах, сен барын адам ючюн
бердинг»

Да сора былай кыйынылы некди ол?
Кёзю - сокур, кёлю - такыр некди ол?
Туууп, жашап, былай факыр некди ол?
Юисюзледен, факырыладан толуд жол.

Аны кёре, жюрек жауум болгалды,
Аллах бла узакъ болду ушгалды.
Кыарысузга инжиуде жокъ кыошагы,
—
Жел кюйдорген кыуу агыгча ушадым.
1910



Сау болмайын турад жюрек жарасы.

Бюгон Суйюнч улу жарлы Ахматын,
Мужура бла уруп, башын жаргандын.
Мени жюрегиме да ол мужура
Ёмюрге сау болмаз жара салгандын.

Арбазыма кыонган чорбат чыпчыгы,
Санга кыарап турама, юйден чыгып.
Ач болсанг да, унугуулукъ кёрмейсе,
Дунияда кыул, бий дегенни билмейсе.

Суу боюнунда жангыз талчыкыгга айтылган назму

Суу бойунда аруу чакыдың,
Сен Кязимни кыуандырдың,
Кишиуларын жумушакыла,
Кёзю жапсарайла ала.

Сен былайга кыайдан келдинг,
Жангызлайын кыалай ёсдюң?
Кыш кыобышмай кыалай турдунг,
Борандан кыалай кыутулдунг?

Жокъ эгечинг, кыарындышың,
Жокъ не жууугунг, не кыоншунг,
Ананг, атанг жокъ кыатыңда,—
Кыалай ёсдюңг суу боюнунда?

Мен сени сындырмам, кесмем,
Кишиуларың да эземем.
Мен аллайладан туйюлме,—
Сен, менден кыоркып, ийилме!

Алланга мен ийлейим,
Санга мен журмет берейим,
Жарлы жерими ийнагы,
Тураса сен, чиммакъ чагып!

Сенлай назикни кесерге,
Башына аман кюн берге
Суйгенле аз туйюлдоле, -
Жюреклери чоиредиле!

Сени ала кёрмесинле,
Эчкиле кемирмесинле!
Кюйсюз жеиле бюкмесинле,
Кюйсюз кыола кесмесинле!

Биз жашаган дуния кюйсюзд,
Кёп жан жоюлад кезуисюз!
Сакъ бол, тау суу боюнунда тал,
Ёс, чакъ, кыуан! Хайда, сау кыал!

Боранла уралла, кыарла жауала,
Таула барына да чыдап туралла.
Кыйынылы халкым, сен да алай чыда
Барына да, кыйынылыкъ кёп дунияда!
1910

Байгы сен кёп байлыкъ бердинг,
Жарлыга тарлыкъ тежединг.
Аллах, олмуду тозлююнг,—
Биз жарлылагга берлигинг?

Кючлюге сен кюч кыошаса,
Кючсюзю атып кыюаса.
Аллах, олмуду кыадарың,—
Биз жарлылагга мадарың?



Закый поэт Мечиланы Беккини жашы Кязим (1859-1945 жж.) Холлам-Бызынгы тарында Шыкы элде тууганды. Эл медресени таусхандан сора бир ауукыгга горбейимде атамына болушуп турганды. Ол кезиуде юйренгенди Кыуранны округрга, намаз этерге да. Арап жазыгга терк юйренип, кеси аллына назмула тизе да башылды.

1897 жылда «Тахир бла Зухура» деген поэмасын жазганды. Бир жылдан а Шауаланы Кванитат бла юйдегили болады. Аланы 14 сабийлери болганды - 8 жаш бла 6 кызылары.

1938 жылда СССР-ни Жазычуларыны оюозуна алынганды. 1939 жылда уа «КыМАСОР-ни искусстволарыны сыйлы кыулукъчусу» деген ат бериледи. Аны бла байламлы Кязимни юсюндөн кёп статьяла басмалангандыла.

1944 жылда 8-чи мартда малкыар халкы бла бирге тууган жеринден кыысталып, Кызазахстанны Талды-Курган областыны Киров атлы районунда жашаганды. 1945 жылда сюргюнде 14-чи мартда ауушканды.

1999 жылда поэтни 140-жыллыгы бла байламлы, кесини да осуатыны тийишлиликде аны оба сюети, тууган жерине кыйтарылып, жангыдан жаназысы этилип, Нальчик башында (Долинскде) асыралганды.

Айтма, кыулак салгыгыз,
Хатадан кери кыалгыгыз,
Сёзюмо эсте алыгыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Бийикдиле тауларыбыз,
Бек кёпдюле жауларыбыз,
Эшитилсинле дуларыбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Жерибиз — аз, кёп — ташыбыз,
Такырды бизни ашыбыз,
Дагы ёчюлмейд отубуз,—
Адамды бизни атыгыз!

Азды жерибиз, малыбыз,
Жетмейди адам саныбыз,
Дагы тёзеди жаныбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Юрген сюрюлеу халкыбыз,
Жокъду онгубуз, хатыбыз,
Толмайд кёп муратыбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Зулмуга жетмей кыарыбыз,
Кыайнайды кызыл кыаныбыз,
Да бюкмез палах — кыанлыбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Кыарангыды ёз халкыбыз,
Бирликди туткан антыбыз,
Келгенге барды хантыбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Бек кёпдо иги затыбыз,
Азыкда — чомартыбыз,
Кетмесин бу кыуатыбыз,—
Адамды бизни атыгыз!

Алга барайык, сурап ыз,
Кёп кыйналса да жанбыз,
Толур этген муратыбыз—
Адамды бизни атыгыз!



ТЕАТР

Хажы, жигитлери да - сахнада

Драматургиясы

Мечиланы Кязим, башында айтылганыча, поэмаларын драматургияга жуук жазганды. Сөз ючюн, «Тахир бла Зуурага» кырайык да, аны ишлениши, эки жигит да сөзлерин кезиу- кезиу айтхаллары, жаз тил бла сөлөшгөндөрү, сөзгө усталыклары, айтыш да айта билгенлери, Тахирни тойга кызыча кийинип келгени - бары да театр шартладыла. Ол сахнага тартдырып турады.

Поэтни «Бузжигитини» жигитлерини ич дунялары, сыймекликлерине кертчиликтери, поэманы конфликтти, аны тохтамай ёноп барганы да драматурга алакат материалды, аны ёзгөкө алып, пьеса кыраарча.

Энци белгилеригим, «Бузжигитде» жигитле Тахир бла Зуурадан эсе таукелдиле, ала бир бетли кыралып калмайдыла. Бузжигит, Тахирча, жалаңда сыймекликден шашхын болган жаш тойюлдо. Ол устады, архитектор, художник. Анга сыймеклик, усталык да бирдиле. Таулу элде тууган Бузжигит тыш жерде бийиклеге жетгени, тутхан ишине, сыймеклигине кертчилей квалгыны поэмасыны жигитлерини сыфатларын ачыкылауда Кязимни улуу жетишими эди.

Маммеланы Ибрагим, бу чыгарманы ёзгөкө алып, «Сыймеклики поэмасын» жазганы драматургну тюз сайлауун көргюзтеди. Аны конфликтин ёсдоре билгени бла Кязим кеси жазганлай: «Кёкдеги Аллахдан кючлюмюдо жердеги адамны айтханы?» - деген ачы кертчилиги бла сейирге калдырган философия оюмуна жетиреди.

«Жаралы жугьтурну» да Ибрагим Кязимни бу атлы поэмасына кёре жазганды. Дагыда поэтни назмуларын, ала да айтылган болумланы хайырланып, башха жигитле да кышуп (бий, бийче, Сакинат эм башхала), Кязимни драманы баш жигити да этип, Мамме улу, жалаңда кесини чыгармачылыгында угъай, битеу малкыар драматургияда да эм мажал пьесаладан бирин кыйганды.

«Сыймекликини поэмасы»

1969 жылда Малкыар театрга «Сыймекликини поэмасын» Кюлийланы Борис салганды. Сөзсюз, бу оюн коллективни, драматургну да жетишимлери эди. Мында Мамме улу, Кязимни ызындан бара, Бузжигитни ариулукыга, тюзлюкге, сыймекликге табынган уста этеди. Биз кетсек да, кыалага кыалдыра деген оюм бла ишлейди ол.

Поэтни Ханы драматурга аллай амал бергенди - аны адамлык, аталык, ханлык ышанларын да толу ачыкыларча. Ибрагим Бузжигитни гитче заманында анга мамлюкге берилген кыарындашы Кыарамырза бла тубешдиреди. Ол зар, кыара ниетли адамды, аскер башчы. Кыарамырза, Ханны кызы Зулейханы алып, тахха олтурур муратлыды.

Пьесаны автору Кязимде келген ызга кертчилей кыалады - сыймекликини бла усталыкны көргюзтеди. Кыарындашадан бирини тахха талашуу аланы бир бирге жау, дуниядан жокь этгенин да ачыкылайды.

1969 жылда 16-чы сентябрьде чыккыан «Кабардино - Балкарская правда» газетде «Поэма о любви» деген ат бла статья басмаланган эди. Аны авторлары Мызыланы Исмайыл бла Зумакулланы Владимир былай жазгандыла: «Оюну ахырында битеу пьесаны магбанасы ачылганды - устаны бла Ханны юйорлерини бушуулары эм сыймекликини жойганлары...» Ала режиссерну, Ханны, Кыарамырзаны, Зулейханы роллары ойнаган Маммеланы Ибрагимни, Юсюпланы Хамитни, Буйдайланы Олыганы эм башха актёрланы ишлерине бийик багъа береди.

«Сыймекликини поэмасына» Малкыарда, Кыарачайда, Дагыстанда да кыарагандыла. Бузжигити бла Зулейханы таурухлары кыайда да кыарачуу сансыз кыймагъандыла. 1997 жылда Маммеланы Ибрагим аны биринчи варианттын театрыны жаш актёрлары бла да салган эди.

«Жаралы жугьтур»

Драматургну бу пьесасы кыйын тууганды. Аны бла кыалай ишлегенини юсюндөн Мамме улу былай эстерлики: «Кязимни, улуу поэтика, кесини тили, стили барды. Аланы сакларга керек болганды. Аны пьесага кышупган назмулары бир тюрлю болмаз ючюн, аланы да поэти тилине, аны стилине келишдириге тошгенди. Ол жаны бла айтханда да, чырмаусуз бара эди иш. Чырмау

Кязим бла театры араларында бир тюрлю байламлык жокьду дерлик да болурла. Мени оюмуна кёре уа, поэт, кеси да эс этмей, поэмаларын драматургияны жорукларына кёре жазганды. 1940 жылда 26-чы октябрьде Москвада ГИТИС-ни актёр факультетин бошап кыайтхана Лопе де Веганы «Кый шауданын» көрпозтген ингрлеринде Кязим залда болганды. Артда, сахнага чыгып, анда баш рольну ойнаган Кючмезланы Шарифаны кыачаклап алгышлаганды, халкында аллай факмулу кызы болганы бла ёхтемленгенин билдиргенди.

Актёр Чочайланы Жонос да хажини эгечинден тууганды, жаш аны чыгармаларыны бир талайын кёлден окуганды. Биюонлюкде айталайма ол ингрде Кязимни театрга ким чакырганын, алай аныча жарыкландыруну магнансын терен анылауун акылманнга Малкыар театрыны жаратылууну улуу кыуанч болмай амалы жокь эди.



«Жаралы жугьтурда» Маммеланы Ибрагим (ортада) Кязимни ролунда.

башхада болганды. Кязимни жамауат ишин, жамауат сезимин, адамлык даражасын да толурак ачар ючюн, бир тийишли эпизод керек эди. Ансыз: «Назмула жазам, темир тиеме», - деп, ол кеси айтхалай, аны жалаңда акылман, поэт, уста темирчи этип кыоюу сахнага бек аз эди. Сыфаты бир тюрсюнюл көроне эди. Керекли эпизод а - жокь».

Алай иши драматурга герлегечи кыартла айтхандыла. Кируюутде, Кыара ташлада, Холамны бла Бызынгыны арасында болган улуу тойюсюн юсюндөн, аны тохтатырга Кязим да кыатышханын халпарлагандыла ала. Аны билгенден сора, ол автор мурат этгенден эсе да, иги эпизод болуп киргенди пьесага. Анда, чыгарманы баш жигитини элини, халкыны аллында жууалпылыгы ачылып, жамауат аллында айланган адамныча да көргюзтолгенди сыфаты.

Кязимни ролун Маммеланы Ибрагим кеси ойнаганы спектаклини бек иги жаны болганды. Аны режиссеру Георгий Моисеев бу ише улуу кёл салганды. Анга кыатышхан актёрла Кудайланы Ахмат, Балаланы Омар, Энейланы Рая, Юсюпланы Хамит, Кудайланы Маржан эм башхала сейир, толу сыфатла кыурагандыла.

«Жаралы жугьтурну» юсюндөн ол кезиуде көп жазылганды. Ибрагим а артыкыда Москвадан келген кесаматчы Ю. Фридни «Театральная жизнь» журналда чыккыан «Поэт, которого мы не знали» деген статьясы бла ёхтемленгенди.



Бачиланы Ахмат «Азап жолунда» Кязимни ролунда.

«Азап жолу»

Драматург Тёпеланы Алим а, «Азап жолу» деген пьесасын Кязимни чыгармаларына кёре жазмай, аны кесин чыгарганды сахнага. Бу сюргонно сур жылларыны юсюндөн театрга биринчи сөз болуп, кыараучу анга жиямуклары бара, кёлгеге залда жер жетмей, сюелип кыарагандыла. Факмулу, жашаудан замансыз кетген актёр Бачиланы Ахмат Кязимни сыфатында аны ахыр айларында сынаган азаплыкны, ачылыкны, жалангачлыкны, халкына, художник болурга сыйген жашчыкыга да (аны бетинде халкыны келлик тёлюлерине да) ариу, крти сөзю бла кюч - кыаруу бергенин ачыкылаганды. Андан сора Ахмат кеси да жашауда сабыр болганын, сөзю бошуна айтмаганын белгилеркиде.

Драматургдан бир жол Кязимни сыфаты бла халкына не айтырга излегенини юсюндөн сорганында, ол былай жууалганды эди: «Пьесада Кязим баш жигити дейбиз. Тюзю, ол халкыны көчгюнчюлюкде көргөн кыйынлыкны сыфатыды. Халкыны ниет кыудурети.

Экинчиден, халкыла арасында окуяна кеси энчиди. Ючюнчюдөн, халк кыйын жолунда кесилигин, иги кылыгынын, жандаурулугун тас этмей барганды. Ахырында киши жеринде, аулакыда ол ёле туруп, башхала сау кыаладыла, алай бла жашау андан ары барады.

Дагыда пьесада Факырачы барды. Хар жеринден кысталган адам факырачыга тенг болады. Мени оюмуну бла, ол белгиди, халкыны бир жаныды. Аны бла Кязимни ушагы оптимист трагедияды, кыарачууга таукеллик берген.

«Азап жолунда» Кязим болмай амал жокь эди. Мен аны бла көчгюнчюлюкно, ол азапны философиясын айтырга итингенме».

Автор чыгармасына ары дери жашаудан кетген хажини жашы Мухамматчы, революционер Солтан - Хамитни да кышханды. Аланы арбаклары (приведения) чыгъадыла сахнага. Аны бла Тёпле улу Кязимни революцияга ийнанганын, алай артда аны алдаганын айтырга сыйгенди.

Кертиди, пьесада, спектакльде да кемчиликке болгандыла. Алай озгъан ёмюрюно 80-чи жылларыны ахырында, көчгюнчюлюкно юсюндөн айтырга онг чыккыанда, динлеге да башха кезден кыарала башлаганда, быллай пьеса туумай амалы жокь эди. Не заманда да театр жашауда тюрленилеге алгыракь эс бурады. Андан айтадыла сахна аны кюзюсюдо деп.

Кыалай - алай болса да, Кязимни сыфатын сахнада көрюю аны бла тубешгенчады. Мен сукъланып тынгылайма, ол оюланы эслеринден тутуп, аланы юслеринден айтхалагъа.

САРАКУЛАНЫ Асият.

Суратланы ШАХМЫРЗАЛАНЫ Алексей алганды.

Ачыкь жюрөккөн

Чынтты философ

...Кязимни кыбырыны кыатында сюелип турама. Жюрөгими жарсыу, кыуанч, мурат бийлейди. Гюняксыз жоюлган инсанлага жаным ауруйду. Сау кыалып кыайтханага кыууанам, ала бла бир миллетли болганыма ёхтөмлөне.

Кязим, бизге ёмюрлөни жылларындан кырап, жылы кыол аязы бла башыбызны сылай, биягы алай этмединг, керек жерде айтмадынг деп, жумушакь кёлкыалды этгенча көрюнеди.

...Тыш жерде сау кылырга амалла изленгенди. Мында уа жангыдан жашауу эбине тошюнюрге керек эди. Аны ючюн болур алыкы Кязимни чыгъ-

армачылыгын тийишлисича тинталмагъанбыз. Алай алыкы Кязимни юсюндөн тынгылы халпарларык адам келигине ийнанам.

Аны табийгат бла тенглешдирсек тюзюрөкди, жаны болган зат бла угъай - тау кырдыкы, төпеле, кыумла, жол жанында кыаты жерни тешип чыккыан ит - тили чапыракь бла.

Кязим интеллигентди, ишчиди, поэти, философду, дин ахлусула - аны халинде бу ышанла барысы да бирча даражадоодыла. Алай сейир бирлешулюк жашауда хазна тубемерчюдо, жомакьдочады. Бу шарт, адамны солуюуча, эсленмеген, алай жашау кюч берген кыаруучу.

ЧЫПЧЫКЪЛАНЫ Борис.

Ёз жерине термилиую

Тынчылыксыз жолла кыдырып айланган акылман поэти чыгармаларында тыш жер энчи магнаналыды. Ол бошдан тойюлдо. Нек дегенде назмучуга кыадарны буйругуу бла жюргети байланган, кюсеген ёз журтундан узакылада кыалырга тошюн турганды.

Мечиланы Кязим малкыар, шаркь халкылары тарыхлары, айнуу жолларын иги билгенди. Ол себепден тыш жерни ёню, аны бла байламлы ёкюнюую Мечи улуну чыгармачылыгында, бир башхада болмагъанча, кесинди, ачыкьды.

БАУАЛАНЫ Кязим.

Башламчылык

**Закийни чыгъармачылыгы
- Интернетге**

Бусагъатда дуня Интернет бла глобализацияны дунясыды. Керек информацияны, китаплада излеп турмай, компьютер экранда такыйканы ичинде ачып кыарарга онг барды. Не десек да, бир жаны бла ол аман тойюлдо. Сёз ючюн, атлары айтылган адамларыбызны неда тарыхны юсюнден тынгылы материалла Интернетде женгил табыладыла. Биз эсибизни бурурча, сейрибиз бла окурча сайтладан бири да 2012 жылда жарашдырылганды. Анда Мечиланы Кязимни жашау эм чыгъармачылык жолу толу ачыкъланады.

Акылман Кязимни назмуларынын суйгенле Россейде, тыш кыраллада да бардыла. Ол жазган тизгинлени бусагъатда да сейрлерни бла окуйдула алада кётюрлген темала биоюнлюкде да магъаналарын тас этмегенлери себепли. Жазыучуу ёз жеринден узакъда жашагъанлары араларында закийни китапларын алып окурга онг тапмагъанла бардыла. Сора бусагъатдагы жаш адамла суйген жазыучуларыны бла поэтерини юсюнден материалланы Интернетде алып хайырланьырга бетирек ыразыдыла. Ол болганды Мечиланы Кязимни официалый сайтын жарашдырылганыны баш сылтау да.

Бу огурлу оюмну жашаугъа кийриуде «Энергия создания» фонду келечилери Жангоразланы Мухамматны бла Боташланы Аминаны аслам кыйынлары

барды. Быллай улуу иште сайт-ма материалланы жыйыу бек магъаналыды. Бу эки иш кёллу жаш адам, поэтле Ёлмезланы Мурадин эм Бегиланы Абдуллах бла кенгешип, назмуланы, башка керекли информацияны да жыйышдыргъандыла.

Сайтта Мечи улуну чыгъармачылыгы бла байламлы сейир видео материалла да салынгандыла. Ала бери ВТК «Къабарты-Малкъар» телеканалны малкъар тилде берулерини баш редактору Мишаланы Ахузатны хайырындан тыошгендиле. Галереяда уа поэтни эмда аны жашагъан журтуну кеп тюрлю суратларны керюрге онг барды. Акылманны юсюнден оюмларын бу бетледе алмиле, жазыучула, кесаматчыла айтхандыла. Бери, Мечи улуну кесини назмуларындан, дастанларындан сора да, анга кыалам къарындашларыны жоралаулары да къошулгандыла.

Белгилесича, Кязимни жашауунда, чыгъармачылыгында тубеген кеп сейир болумланы Виктор бла Мария Котлярова тинтгендиле. Аланы «Балкария: боль и гордость. Книга о мудром кюнеце Кязиме Мечиеве» деген магъаналы китапларыны электрон версиялары да толусунлай сайтка тыошгенди. Тарыхчы Темуккуланы Борис да проектни хазыраплагъан заманда, билимин, къарыуун да аймай, кесини жанындан улуу болушлук этгенди.

Сайт төрт айны ичинде жарашдырылганды. Аны кырагъанла



иш бек терк этилгенге санайдыла. «Баям, бу болумну алайлыгы Кязимни огурлулугуну, тереңлигини хайырындан болур. Проектни презентациясы Къулийланы Къайсынны юймузейинде ётгенди да, аны ючюн да культура араны башчысы Къулийланы Фатимагъа жорек ыразылыгыбызны билдиребиз», - дейди Боташланы Амина.

Сайт ачылгандан сора «Энергия создания» фонду ыразылык сёзле бла кеп письмо келгенди. Интернетде окыучуларыны саны да аслам, рейтингини да улуу болганы уа Мечиланы Кязим биоюн - биогече да бизни жюрегизде жашагъанын, чыгъармалары уа жолубузну жарытханлай турганларын белгилейди.

Сайтын Интернетде адреси: k-mechiev.ru . Аны бетлерине кырап, соруулары болгъанла «Обратная связь» деген бёлюмде электрон письмо жазарга боллукъдула.

ЖАНГОРАЗЛАНЫ НАЖАБАТ.

Сагъыша

Ахшы муратланы ёчюлмегенлерин баямлагъанды

Кязим белгили болурга итинмегенди. Аны алайсыз да билгендиле, таныгъандыла. Поэт жазгъан назмуланы таулаулыгышлада окыгъандыла. Хажини поэзиясы халкъыны жашауундан бир заманда айырылмагъанды. Андананды Кязимни миллетини атындан айтханы, аны жаны болуп къалганы да.

Ёз жашауу бла поэт озгъан ёмюрню, келлик жылланы да биржидиргенди, халкъсы сакълан тургъан, аны жолун жарытхан жұлдуз болуп. Кязим, ёз тилинде



назмула тагъа, ол хайырланган сёзлени жанлары бар эди. Андан эди аланы эшитгенни жангы дунягъа чыкыгъан киби болганы: харкюнлюк эригиулю, жалаанда жанлары сакълан ючюн, къазауат этерге тыошген жашауу сейир да, магъаналы да керюнгенди.

Кязимни поэзиясы да, ол жашаууну болгъаныча ачыкълай, дагъыда аны бла бирге ариулюк, соймеклик кёллендирип, ахшы муратла ёчюлмегенлерин да туура этгенди. Акылманны поэзиясы, аны оюмлары, акыллары биоюн да эскермегендиле, огурлулукъгъа, тюзлюкге элтген жолла киби. Шыкыда жылны жарымына жууукъ заманы сууукъ болгъанлыкъгъа, ол бу дунягъа адамны кыйынлыгын толу сезген, бай жорекли инсанни саугъа этгенди.

Халкъыны аллында баргъан дин къуллукъчу эди шыкычы закий, бир заманда ол жерни алыргъа излемей. Аны диннге кыаты берилгени зикирлеринде, жашаууну юсюнден назмуларында да керюнеди. Алада терен философия оюмла бардыла, тийишли билими болмай окыгъан анга тыошномей къалыргъа боллукъду. Алай жорегъа сезмей кыймайды: дуня тюрленип, битеу тегерегибиздеги жокъ болса да, адамны Аллах бла байламлыгы, аны тюз сёзге термилиую къаллыкъ тойюлдо. Ол адамны жашауун магъаналы,

толу да этеди. Аллаи болум, поэтни харкюнлюк эригиулю жашаудан сакълан, кыйынлыкъгъа хорландып кыймай, дунягъа жаланды акъ - къара деп къарамай, аны кеп тюрсюню болгъанын керюрге онг бередиди.

Кязимни жашау жолу, чыгъармачылыгы бла да биоюн шагърей болгъанлары кёллерине къарай, алада сейрсиниуну, терен жарсыуну да кереме. Ала поэтни къадары, башка тюрлю угъай, алай къураулганына жарасыйдыла, андан башка тюрлю болурга керек эди, дейдиле. Аны эрттеден белгили назмуларыны орус тилге кётюрюлгенлери аздыла, школчула сатып алырча неда школлагъа саугъа этерча гитче китапчыклары да жокъдула.

Кязимоведенияда арт жыллада иги атлам этилгенди, алай шахарда окуму малкъар литератураны классигини юсюнден айта, аны назмулары бла поэмалары кирген китапла бла угъай, газетледе, журналлада эрте басмаланган статьяла бла хайырланадыла. Битеу дуняда музейлене болгъан адет Кязимни Шыкыда музейине да кийириге тийишли болуп турады: анда попечитель совет кыурагъа керекди. Аны бла байламлы проблемаланы белгилеп, аланы аз-аздан тамамлай барыргъа боллукъду.

Ол жумушла, поэтни жалаанда чыгъармачылыгы бла байламлы болуп къалмай, хажини ююн, горбегжини сакъланда, экспозицияны жангырта туруугъа, эскурсовода хазыраугъа да эс бурулуп, Ызынгъдан Шыкыда баргъан жолгъа ремонт этип, автобуслар, башка машинала да ары чыгарча онгла кыурагъа керекди.

Биоюнлюкде Кязим, аны игиликке, адамлыкъгъа чакыргъан назмулары да бизге кюч - кыаруу бердиле. Поэт, бизни танчакъгыбыз болуп, ахшылыкъгъа элтген жолгъа чыгарыргъа болушрукъду. Хажы жалаанда бетине кёре, жюреги айтханы эте жашагъанды, бу уа кыйсы заманда да аз тубеген ишди. Ол, ауур жолунда кесини энчилигин тас этмей, битеу сынаган кыйынлыкларына да къарамай, ийманын, ышануун, жазыу иште соймеклигин тас этмеге кюч - кыаруу тапханды. «Бузжигит» деген поэмасында баш жигитни атасыны быллай сёзлери бардыла:

*Ташны да, агъачны да,
Топуракъны да суйюп,
Жашадым мен жеримде,
Жашау кыйматын билип...*

Ма ол соймеклик жетишмейди биоюн. Заманында айтылганды керти сёз, тийишли сёз да азды Кязимсиз.

Мария КОТЛЯРОВА.

Бизге жазыдыла

Огурлу кючге ийнандырады

Мен Мечиланы Кязимни «Жаралы жугъутур» деген поэмасын бек жаратама. Аны ол 1907 жылда жазгъанды. Бу чыгъармада хар тизгин кеси аллына бир суратлау борчну тамамлайды. Анда Кязим хапар айтыу бла угъай, тенгештирилелени, тюрлю-тюрлю суратлау онглары, амалланы кючлери бла жашау тенгизликни темасын алай уста, алай аламан ачыкълыйды. Кертилик сёзю ажайып кючю бла, суратлау-лукъну сепгемез боулары бла ишленеди.

Дунияны бирси жерлериндеча, Холам-Бзынгы тарында да халкъ зулмудан инжиледи. Адамлагъа жетген зарауатлыкъны кёре, акылманны жюреги кюеди:

*Ой, жаралы жугъутур,
Мен да санга ушайма,
Жюрегими къан жууа,
Хапарымы бошайма.*

Халкъны сарынын басма бла




айтып, дунягъа эшитдириге, алай бла киши кыйынын ашап жашагъанлары бетлерин туура этерге Кязимни онгу жокъду. Ол жалаанда жыргъа базынады. Халкъны кёзюн ачдырырмы энди деп, жаралы жугъутурну хапарын да жыргъа аны се-

бепли салады. Тарых жаны бла алып кырагъанда, «Жаралы жугъутур» XX ёмюрню аллында жазылган бек биринчи реалист чыгъармаланы сытырында турады.

Мында да таулу поэт кесини сёзю бла халкъны жашауна кесамат этеди, хар инсан да насыплы болургъа керекди деген бурун заманладан бери да инжилген адамны жюрегинде жашагъан термилиую кыйтарып айтады. «Жаралы жугъутурда» да назмуучу адамны огурлу кючюне ийнанганлай къалады. «Не гитче кыралчыкъ да улуу сёзге уста закийле бермей амалы жокъду», - дегенди Максим Горький. Ол алай таулу акылманнга ушагъан чыгъармачылагъа айтханды.

БЕЙТУГАНЛАНЫ Исмайл.
Тёбен Чегемде Къулийланы Къайсын атлы орта школну 9-чу классыны окыуучусу.

Учредительле: Къабарты-Малкъар Республиканы Парламента бла Правительство

<p>Баш редакторну орунбасары КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан</p> <p>РЕДКОЛЛЕГИЯ:</p> <p>АТТАЛАНЫ Жамал (баш редактор) БЕШПАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары) ТОКЪЛУЛАНЫ Борис (жуаулы секретарь) ТЕКУЛАНЫ Хауа (жамауат-политика бёлюмню таматасы) САРАККУЛАНЫ Асият (культура бёлюмню таматасы)</p>	<p>ТЕЛЕФОНЛА:</p> <p>Редакторну приёмный - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 40-04-82. Жуаулы секретарь - 42-66-85. Секретариат - 40-93-62. Корректорла - 42-63-52.</p> <p>Газет Басманы эм асламлы информацияны эркиндиклерин кыруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-июнда регистрация этилгенди.</p> <p>Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532</p> <p>Газетни басмагъа КъМР-ни Басма эмда асламлы коммуникация жаны бла кырал комитетини компьютер службасы хазыр этгенди.</p> <p>Газет «Тетраграф» ООО-ну типографиясында басмаланганды. Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33</p>	<p>Номере графикте кёре 19.00 сагъатда къол салынады. 20.00 сагъатда къол салынганды</p> <p>ГАЗЕТНИ НОМЕРНИ ЧЫГЪАРГЪА:</p> <p>Беспайланы Муталип, Саракукуланы Асият - дежурный редакторла; Акушуланы Феруза (4,6,9,10,11,12-чи бетле), Зезаланы Лида - (1,2,3,5,7,8-чи бетле) - корректорла.</p> <p>Тиражи 2130 экз. Заказ № 2153</p>	<p>РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:</p>  <p>360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5</p> <p>электронный почтасы: elbor_50@mail.ru</p>
--	--	---	---